

CÂNDIREA

ANUL XII

No. 10

GÂNDIREA

10

CUNOAȘTEREA LUCIFERICĂ

DE

LUCIAN BLAGA

FANICUL ȘI CRIPTICUL.

Ca să nu ne îngreunăm inutil pătrunderea în articulația cunoașterii luciferice, ne mărginim deocamdată la analiza procedeuului prin care se încearcă *atenuarea* unui mister deschis, și care evident e cel mai des folosit de cunoașterea luciferică. Cunoașterea luciferică se mișcă, precum am arătat, într'un mediu de mistere latente. Primul pas al ei e „deschiderea unui mister“. În general orice material cognitiv, privit în perspectiva cunoașterii luciferice, devine latură *arătată* a unui mister în esență *ascuns*. Spre a preîntâmpina orice confuzii, pe care le-ar putea întreține anume cuvinte curente cu sens labil, să introducem în expunerile noastre termeni tehnici. Să numim partea care *se arată* a obiectului în criză „*fanicul*“ „misterului deschis“, iar partea, care *se ascunde* a obiectului în criză, să o numim „*cripticul*“ *) misterului deschis. „Fanicul“ și „cripticul“ sunt deci cele două părți ale obiectului propriu cunoașterii luciferice.

Întrebuințând aici cuvântul „părți“, ne dăm perfect seama că indicăm numai metaforic, deci destul de impropriu, o anume stare de lucruri. În adevăr cele două „părți“ nu se *întregesc* în chip simplu ca să alcătuiască „obiectul“; se remarcă între ele mai curând un raport de concurență, întrucât „cripticul“ are un accent de esențialitate **), prin care tinde să se substituiească fanicului, conceput la rândul său ca ceva gata de a ceda încercării de a fi substituit. A pune o problemă în raza de acțiune a cunoașterii luciferice înseamnă: a provoca criza luciferică în „obiect“, adică a deschide un mister. Ceeace fusese „obiect“ al cunoașterii paradisiace se întrecește în adâncime și concomitent se despică în „fanic“ și „criptic“. Prin procesul acesta cripticul dobândește un accent special față de fanic. De punerea problemei ține și actul, prin care din pragul fanic al misterului se iscodește *cripticul* acestuia, cu intenția de a-l scoate la iveală, cu intenția de a-l revela. A soluționa

*) *fainesthai* = a se arăta; *kriptein* = a ascunde.

**) Conceptul de „esență“ (esențialitate) are și el două variante, după cum e gândit sub modul cunoașterii paradisiace sau al cunoașterii luciferice. „Esența“ unui fapt, al unui „obiect“, în cadrul cunoașterii paradisiace se revelează prin simplă degajare de *accidentalitatea*, ce i se adaugă. Esența și accidentalul se juxtapun aci oarecum pe același plan de vădită prezență. Cu totul altul e cazul „esenței“ în cadrul cunoașterii luciferice: aci „esența“ e ascunsă și acoperită, mascată *complet* de „accidental“. Pentru conceptul esențialității, așa cum îl întâlnim în domeniul cunoașterii luciferice, ar fi nevoie să se introducă un termen aparte, pentru ca să nu fie confundată cu „esența“ de care se face caz în zona cunoașterii paradisiace. Din nefericire un asemenea termen lipsește.

o problemă în raza de acțiune a cunoașterii luciferice înseamnă: a scoate pentru un moment obiectul din criza luciferică, prin revelarea cripticului; și tot de soluția problemei mai ține și actul prin care obiectului în criză (mister deschis) i se substituie, după degradarea fanicului inițial la ceva accidental, un nou material cognitiv, anume acela prin care intențional s'a revelat cripticul.

Un exemplu. Cunoașterea se găsește în fața unor „fapte“, să zicem în legătură cu lumina, cu modul de propagare a ei, cu reflexia, refracția, interferența acesteea, cu dispersiunea spectrală, etc. Acest material devine obiect al cunoașterii luciferice prin aceea că e socotit ca un complex de semne al unui mister, sau ca latură *fanică* a obiectului în criză. Cunoașterea luciferică, punând astfel o problemă iscodește din pragul fanic al misterului *cripticul* acestuia, cu intenția de a-l scoate la iveală. Pe urmă cripticul e scos la iveală prin aplicarea unor procedee, ce rămân să fie arătate. Se știe că Știința exactă s'a oprit la un moment dat la soluția că cripticul în discuție e „ondulație în eter“. Prin această construcție imagină (ondulația în eter) s'a revelat, cel puțin intențional, cripticul misterului în chestiune. După această revelare a cripticului, materialul fanic inițial al misterului deschis (tot materialul empiric, experiențele optice cu privire la propagarea luminei, reflexie, refracție, polarizare, interferență, dispersiune spectrală) suferă o *degradare*, și prefăcut în ceva accidental, cade pe al doilea plan. Misterul deschis, al cărui accent cade în chip firesc pe latura sa criptică, e înlocuit prin cripticul revelat (ondulația în eter). Prin această substituție misterul deschis a suferit o atenuare calitativă. În adevăr „misterul deschis“ fusese la început, pentru cunoaștere, reprezentat prin „fanicul“ său, adică prin materialul empiric foarte complex și de mare diversitate (proprietăți calitative ale luminei, de propagare, de reflexie, de refracție, de interferență, etc.), iar la urmă vedem același mister, reprezentat în cunoaștere prin construcția imagină mai elementară, mai simplă (ondulația în eter), prin care s'a încercat a se revela cripticul misterului.

Natural că materialul cognitiv „ondulația în eter“ poate fi din nou prefăcută în „mister deschis“. El devine în cazul acesta latură *fanică* a unui mister deschis, al cărui accent cade din nou pe „criptic“. Rămâne să se procedeze apoi la revelarea cripticului. Etc. Cu aceasta s'ar realiza un ciclu de probleme și soluții.

Să rămânem însă deocamdată la exemplul nostru, care ne va destăinui și alte lucruri cu privire la articulația cunoașterii luciferică.

Revelarea cripticului se face de obicei cu ajutorul unei „punți de salt“ în criptic. Construcției, prin care se revelează cripticul, îi premerge o *idee*, care determină prin anticipație conținutul construcției. În exemplul nostru construcția „ondulației în eter“ e în conținutul ei determinată prin anticipație de ideea determinismului mecanicist. Ideea aceasta, în această specială funcție a ei, s'o numim „idee teorică“. O idee teorică are funcția de a pune în vederea saltului în cripticul unui mister deschis. Ea determină însuși conținutul construcției, prin care se încearcă revelarea cripticului, în sensul că ea îi imprimă pecetea sa. Astfel în construcția „ondulație în eter“ se cuprinde implicit ideea determinismului mecanicist.

Un alt exemplu din același domeniu al opticii ilustrează la fel rolul ideii teoretice menite a determina prin anticipație construcția, prin care se revelează cripticul unui mister deschis. Se știe cum a atacat Goethe problema culorilor. El a adunat cu impresionantă sărguință o seamă de experiențe. Toate aceste experiențe au alcătuit pentru el „fanicul“ unui mister deschis. Când a fost vorba să reveleze teoretic cripticul misterului deschis, Goethe s'a lăsat condus de ideea *substratelor calitative*. De fapt în construcția, prin care el a încercat să reveleze cripticul misterului deschis, această idee de substrat calitativ e implicit dată. Goethe reduce toate culorile la un amestec în diverse gradații, și în anume

împrejurări, a două culori-substrat: luminosul și întunecatului. Luminosul și întunecatului ca fenomen originar se substituie în anume măsură tuturor fenomenelor optice luate în considerare de Goethe.

Ideea teorică pe care cunoașterea luciferică o utilizează ca punte de salt în cripticul unui mister deschis nu se oferă niciodată dela sine și în chip necesar. Ea reprezintă o încercare, un risc. Neisbutind într'o problemă cu o idee, cunoașterea luciferică își va încerca norocul cu altele. Cripticul aceluiaș mister deschis poate fi asaltat prin idei teoretice diferite. În cazul acesta construcțiile prin care se încearcă revelarea cripticului vor fi și ele diferite. (În optica culorilor idei teoretice diferite bunăoară a „determinismului mecanicist“ și a „substratului calitativ“ au dus la construcții diferite, adică la teoria undulației, și la teoria goetheană). Se întâmplă ca „fanicul“ unui mister deschis să difere ca beșug de material, în anume puncte (în optică să fie cunoscute fenomenele luminei minus bunăoară interferența, sau fenomenele luminei inclusiv interferența), și cripticul acestui mister deschis să fie asaltat cu *aceeaș* idee (de ex. cu ideea determinismului mecanicist). Împrejurarea aceasta duce adesea la *construcții diferite*, în cari însă aceeași idee teorică e egal implicată. (Astfel de ex. ideea determinismului mecanicist și-a pus pecetea atât pe construcția teoretică a lui Newton, „a particulelor luminoase“, cât și asupra construcției teoretice a lui Huygens, a „undulațiilor în eter“).

În procedeul atenuării calitative a unui mister deschis distingem deci următoarele momente ca tot atâtea acte logic separabile:

1. Deschiderea unui mister. Despicarea obiectului în fanic și criptic.
2. Punerea unui accent pe cripticul misterului deschis.
3. Punerea unei punți de salt în cripticul misterului deschis printr'o idee teorică.
4. Revelarea cu ajutorul ideii teoretice a cripticului misterului deschis, printr'o „construcție“.
5. Degradarea fanicului inițial al misterului deschis.
6. Reducția misterului deschis la cripticul său revelat.

Prin revelarea cripticului misterul deschis e trecut într'o „a doua latență“, o stare ce prezintă un caracter de pronunțată instabilitate și cu o vădită tendință spre criza luciferică. În orice caz misterul în a doua latență e calitativ atenuat față de misterul deschis. Dece? Fiindcă misterul deschis a fost la început reprezentat prin fanicul său complex și divers, și acum e reprezentat prin cripticul său revelat mai simplu și mai elementar.

Cunoașterea paradisiacă îndeplinindu-și sarcina de a determina prin concepte un *material dat* nu poate să ajungă la o atenuare calitativă a „misterelor deschise“, întâi fiindcă în lumea ei nu există „mistere deschise“, și al doilea fiindcă prin subsumarea obiectelor empirice la concepte mai generale ea poate să obțină cel mult o reducere *numerică* a misterelor *latente*. Pentru obținerea unei atenuări calitative a unui mister deschis e nevoie de un salt în cripticul înzestrat cu un anume accent, și de degradarea „fanicului“ inițial. Ori atât „fanicul“ cât și „cripticul“ sunt dimensiuni epistemologice proprii obiectului cunoașterii luciferice. De remarcat că voind să determinăm dimensiunile epistemologice ale obiectului cunoașterii luciferice întâmpinăm anume dificultăți, cari provin din aceea că în definițiile căutate se furișează cu deosebită insistență termeni, cari țin de definiția obiectului cunoașterii paradisiace. Astfel de termeni sunt „arătatul“, „ascunsul“, „esență“, „accidentalul“, „cunoscutul“, „necunoscutul“, etc. Trebuie să ne înțelegem bine asupra acestor termeni. Ei se potrivesc de minune când vorbim despre dimensiunile epistemologice ale obiectului cunoașterii *paradisiace*. Întrebuințați pentru a defini dimensiunile epistemologice ale obiectului cunoașterii luciferice ei nu pot avea decât un înțeles mai mult au mai puțin *metaforic*. Aci termenii sunt utilizabili numai cu condiția

de a nu ne face vre-o iluzie asupra sensului lor. Iar sensul lor diferă *profund*, după cum e vorba de obiectul cunoașterii paradisiace sau despre cel al cunoașterii luciferice. Curios e că suntem totuși la fiecare pas osândiți să vorbim despre cunoașterea luciferică în termeni de cunoaștere paradisiacă. Cu atât mai mult se impune o deosebită atenție la disocierea sensurilor de cari e susceptibil același termen în raport cu dualitatea cunoașterii. Dacă cele două concepte distincte, ce se ascund după același termen, ar avea fiecare câte un nume, acestea n'ar fi în nici un caz sinonime.

TENSIUNEA INTERIOARA A PROBLEMEI ÎN GENERE.

În orice problemă, ce se pune în zona cunoașterii luciferice, se anunță după cele expuse mai sus un moment deosebit de important, căruia trebuie să-i consacram câteva pagini întrucât momentul despre care e vorba ne va lămurii în chip deosebit structura acestor probleme. S'a văzut că în cadrul cunoașterii luciferice a „pune o problemă” înseamnă a deschide un mister, și implicit manifestarea intenției de a revela cripticul acestui mister deschis. A încerca soluția problemei înseamnă punerea unei idei teoretice ca scândură de salt, menită să ne înlesnească transpunerea cognitivă în „criptic”. În ce raport stă această „idee” teoretică cu conținutul fanic al misterului deschis? „Ideea teoretică mijlocește saltul în cripticul misterului deschis. De aci urmează că „ideea” cu funcție „teoretică” și „fanicul misterului deschis” trebuie să-și fie—din punct de vedere al conținutului lor străine. Între „ideea teoretică” și „fanicul” misterului deschis trebuie să se caște o violentă divergență de conținut, alfel „ideea” n'ar putea să fie o reprezentantă schițată a „cripticului” misterului deschis. Divergența de conținut între „ideea teoretică” și „fanicul misterului deschis” poate avea diverse grade, ea poate să varieze dela „disparat” la un raport de „escludere”. Divergența aceasta constituie ceea ce am voit să numim tensiunea interioară a problemei. Cu cât „ideea”, privită în conținutul ei, diferă mai intens de conținutul „fanic” al misterului deschis, cu atât „tensiunea interioară” a problemei e mai mare. Să dăm exemple. În problema optică citată în capitolul precedent conținutul fanic al misterului deschis e alcătuit din experiențele optice cu privire la culori, la raza de lumină, la fenomenele de reflexie, de refracție, etc. Ideea cu funcție teoretică e aceea a „determinismului mecanicist”. În conținutul acesteia distingem varii elemente conceptuale precum cel al mișcării, al masei și al unor anume raporturi „cantitative”. Între conținutul fanic al misterului deschis (raze, culori, reflecție, refracție, etc., un material în care prin analiză directă distingem simple *calități* și o *statică fără mișcare*) și conținutul „ideei” teoretice (ideea determinismului mecanicist, al cărei conținut se disolvă în elemente pur *cantitative* și *dinamice*) se desenează o evidentă diferență, o diferență violentă cu caracter de escludere mutuală, a factorilor puși în comparație. Divergența aceasta de conținut între „idee” și „fanic” constituie „tensiunea interioară” a problemei în chestiune. Nu mai puțin în optica goetheană există o remarcabilă diferență de conținut între fanicul materialului inițial al problemei puse de el: culorile, și între ideea teoretică a calității-substrat, cu ajutorul căreia Goethe încearcă saltul în cripticul misterului deschis, În exemplul acesta „culorile” reprezintă „calități”; ideea teoretică a lui Goethe indică un *substrat* calitativ. Ideea și fanicul se deosebesc considerabil prin conținutul lor. Intensitatea deosebirei nu atinge ce-i drept limita extremă a escluderii reciproce prin opoziție, factorii sunt totuși „disparați”. O anume tensiune interioară constatăm deci în această problemă, fără ca ea să prezinte violența din întâiul exemplu. Studiul tensiunii interioare a problemelor, ce aparțin cunoașterii luciferice, nu trebuie neglijat. Pentru scopurile noastre schița ce-o oferim a-

junge. Socotim exemplele ce le-am dat, drept ilustrații-standard. Față de această foarte caracteristică constelație de factori pe bază de tensiune interioară, proprie cunoașterii luciferice, vom nota că cunoașterea paradisiacă n'are posibilitatea de a pune asemenea probleme. În cadrul cunoașterii paradisiace, atașată la obiect (de obicei concret-intuitiv, câteodată însă imaginar, sau simplu gândit) un concept determinativ se aplică asupra materialului obiectiv printr'un fel de afinitate lăuntrică, direct asupra acestuia. În cadrul cunoașterii paradisiace nu există o „tensiune”, nici măcar atunci când aci se aplică asupra unui material concepte categoriale, cari prin conținutul lor debordează materialul. Materialul se supune aci fără rezistența actului de înglobare prin categorii. Dacă în cadrul cunoașterii paradisiace s'ar ivi deci un joc de factori analog unei „probleme”, o asemenea „problemă” ar fi lipsită de „tensiune interioară”. Vom avea prilejul să descriem mai târziu astfel de cvasi-sau simili-probleme.

Când în domeniul cunoașterii luciferice se pun probleme de diversă tensiune interioară, divergența între ideea teorică și fanicul unui mister deschis duce inevitabil la plămăuirea unei „construcții teoretice” (de obicei însoțită de accesorii teoretice și neteoretice), prin cari se încearcă de fapt un acord *indirect* între „ideea” cu funcție teorică și „fanicul” misterului deschis. „Construcția teorică” ține prin intenție loc de „criptic”, ea are menirea să „reveleze” *cripticul* misterului deschis. În clasică problemă huygensiană am avea de pildă această articulație și reportare de conținuturi:

1. Fanicul misterului deschis (raze de lumină, culori, reflexie, refracție, etc.).

2. Ideea teorică (ideea determinismului mecanicist).

3. Tensiunea între ele.

4. Construcția teoretică, prin care se revelează *cripticul* misterului deschis (ondulație în eter).

5. Acordarea indirectă a ideii (construcției) cu fanicul inițial al misterului deschis prin accesorii teoretice (pentru diversitatea „culorilor” se admit vibrațiuni de diversă lungime, pentru natura calitativă a fanicului luminei se enunță „subiectivitatea senzației” etc.).

„Tensiunea interioară” ca o trăsătură structurală proprie oricărei probleme puse în cadrul cunoașterii luciferice, se poate verifica supunând unei analize asemănătoare oricare altă „problemă”. Totdeauna între ideea cu funcție teorică, prin care se încearcă saltul în „cripticul” unui mister deschis, și „fanicul” acestui mister deschis — e o divergență de conținut, care variază dela „disparat” la directă „opозиție”. Acest fapt structural se constată și atunci când soluția ce să dă unei probleme, e departe de a se fi verificat, sau chiar și atunci când soluția a fost desmințită de experiență. Ceeace denotă că faptul acesta structural ține de natura problematicei în sine a cunoașterii luciferice, și nu depinde de „veracitatea” problemei și a soluției ce i se dă. Ilustrațiile sunt la îndemâna oricui. Cititorul atent e desigur în stare să controleze constatările noastre analizând orice exemplu pe care singur și-l amintește. În vederea controlului ce-l propunem, să mai dăm vre-o două exemple, scoase la întâmplare din istoria științei. Ceva din știința anticității. Aristotel enunțase opinia că mișcarea perfectă, exemplară, e cea *cercuală, uniformă*. Subt influența lui Aristotel (și a lui Plato) această idee a intrat în conștiința astronomilor din anticitate și a jucat adesea un rol de „idee teorică” în diverse probleme. Iată una din aceste probleme: S'a observat pe cale empirică că soarele în drumul său prin zodiac se deplasează cu *iuteli variabile*. Faptul în sine merită să fie înregistrat. Hipparch a fost întâiul, care nu s'a mulțumit cu simplele observații de fapt, ci a pus „problema” acestei mișcări solare prin zodiac, adică a „deschide un mister”, prin ceace eo ipso, s'a pus un accent de esențialitate pe „cripticul” acoperit, mascat de materialul observat. Problema lui Hipparch echivala cu întrebarea: Ce se „ascunde” după acest material empiric? Pentru saltul în

cripticul „misterului deschis“ îi trebuia o scândură de salt. Ea i se oferea în ideea, curentă pe timpul său, a mișcării *uniforme cercuale*, care trecea drept mișcare *perfectă*, drept mișcarea *arhetipică*. Evident, între materialul „fanic“ al misterului deschis (mișcarea variabilă și necercuală a soarelui prin zodiac) și „ideea mișcării *uniforme cercuale* există o divergență de conținut, care frizează escluderea prin opoziție. Problema, așa cum și-a pus-o Hipparch, e deci de „înalță tensiune interioară“. Construcția, prin care Hipparch se crede transpus în *cripticul* misterului deschis e: soarele în pofida aparențelor empirice se mișcă în jurul pământului *uniform cercual*. Trebuia acum să acordeze indirect această construcție (în care se cuprinde implicit ideea teorică), cu „fanicul“ misterului deschis (cu faptul observat al neuniformității și necercualității mișcării solare prin zodiac). Acordul se realizează prin accesorii teoretice: pământul, după Hipparch, nu e situat în centrul cercului, ci în afară de centru. Neuniformitatea mișcării solare prin zodiac observată empiric ar fi o aparență datorită excentricității mișcării solare în jurul pământului. Toată această combinație e deosebit de ingenioasă, dar fără temei real. Articulația structurală a problemei e însă *tipică*.

Alt exemplu: Newton s'a concentrat la un moment dat asupra unor observațiuni cotidiene: mișcarea cu diverse aspecte ale lunii în jurul pământului. El „pune problema“ acestei mișcări, deschizând un mister; prin aceasta observațiunile curente devin material fanic al unui „mister“. Ca punte de salt în „cripticul“ misterului deschis, i-a servit ideea, concepută tot de el, a influenței gravitaționale reciproce sau a căderii unul spre altul a corpurilor cerești. Ideea aceasta ca scândură de salt în criptic duce la construcția: luna cade spre pământ. Intre ideea de „cădere“ și forma „fanică“ a mișcării lunare în jurul pământului e însă o vădită divergență de conținut, o divergență care logicește se clasează la categoria „disparatului“. Ele nu par a avea nimic comun, decât doar genul abstract: ambele sunt „mișcări“. Trebuia deci să se stabilească un acord indirect între factorii, a căror divergență alcătuiește tensiunea interioară a problemei, adică între ideea ce mijlocește saltul în criptic, și „fanicul“ materialului de observație. Acordul se stabilește prin accesorii. „Căderea“ lunii după concepția lui Newton se combină în fiecare moment cu mișcarea ei drept-liniară pe bază de inerție inițială, prin ceea ce „căderea“ devine aparent altceva decât „cădere“. Articulația problemei e iarăși *tipică*. — Dacă nu ni s'ar părea fără folos am continua cu înșirarea de exemple. Vom avea însă prilejul în cursul cercetărilor noastre să cităm și alte probleme și teorii, încât cititorul va putea să-și aleagă după plac exemplele ce le mai crede necesare pentru ilustrarea tensiunii interioare, ca particularitate structurală inerentă problematicii cunoașterii luciferice. Toate exemplele de probleme luciferice, ce vor mai fi citate, le socotim trecute și aici.

DUBLA FUNCȚIUNE A CATEGORIILOR.

În introducere am vorbit cu economia necesară unor simple considerațiuni introductive despre paradoxia cunoașterii în legătură cu conceptele categoriale. De astă dată să ni se dea voie să facem abstracție de procesele „în statu nascendi“, și să spunem unele lucruri despre categorii ca *concepte* și despre utilizarea lor pe plan de *conștiință*. Tezele, propuse în cele ce urmează, nu sunt de altfel întru nimic condiționate de eventuale păreri asupra rolului „categoriilor“ în fundamentarea cunoașterii. Ne interesează de asta dată exclusiv funcțiile categoriilor ca „concepte“, în cadrul cunoașterii în genere, și nu ca elemente de fundamentare a cunoașterii. În ansamblul cunoașterii în genere am operat diviziunea, ce ni se pare de neocolit, între cunoașterea paradisiacă și cunoașterea luciferică

Cum după noi aceste două cunoașteri diferă prin chiar natura lor, suntem îndreptățiți să ne întrebăm dacă categoriile ca *concepte* nu dispun de funcțiuni diverse, după cum sunt utilizate în ocolul cunoașterii paradisiace sau în cel al cunoașterii luciferice. Răspunsul nostru e afirmativ. Conceptele categoriale au funcțiuni, cari diferă după natura cunoașterii în zona căreia sunt utilizate. Dincoace de linia plămăuirii lor, categoriile sunt desigur concepte la dispoziția intelectului. În cadrul cunoașterii paradisiace faptele intuiției ies parc'că întru întâmpinarea conceptelor categoriale. Am spus că faptele intuiției sub aspectul material-concret sunt înglobate prin debordare de conceptele categoriale; debordarea în chestiune prezintă un caracter sui generis, întru cât ea nu adaugă nici un element nou material-concret, la cele înglobate prin ele. Debordarea are din punct de vedere material-concret ceva neutral. Debordarea e un *mai mult* de altă calitate decât material-concretul. Acest *mai mult* constituie un *exces determinativ*, căruia nu-i corespunde nimic material-concret, dar căruia material-concretul i se încadrează cu ușurință. Material-concretul nu are nici o posibilitate să ajungă în vre-un conflict cu conceptul categorial care i se aplică. Cât ține tărâmul cunoașterii paradisiace, intuitivul se subsumează conceptului categorial. În raza de acțiune a cunoașterii paradisiace conceptele categoriale au o funcție determinativă, asonant realizată față de „material“. Materialul, intuitivul, *chiamă, solicită* categoriile. Categoriile acopăr, în raport dela conceptual la concret, intuiția — sau stau în conjuncție cu ea. Altul e cazul întrebuițării conceptelor „categoriale“ în câmpul cunoașterii luciferice. Aici conceptele „categoriale“ obțin funcția teoretică de „punte de salt“ în „cripticul“ unui mister deschis. În această calitate neașteptată a lor categoriile sunt prin conținutul lor *în desacord* cu fanicul unui mister deschis. În funcția lor intermediară de punte de salt în criptic — conceptele categoriale sunt utilizate nu *asonant* sau în conjuncție cu fanicul unui material, ci *disonant*, din *flanc*, sau chiar în *răspăr* cu ceea ce e fanic. Acordul între „conceptul“ categorial și „fanic“ se obține în domeniul cunoașterii luciferice *indirect*, prin mijlocirea unor construcții și accesorii teoretice, nu *direct* ca în domeniul cunoașterii paradisiace.

Începutul istoriei filosofiei coincide din întâmplare cu întâia întrebuițare luciferică a conceptului categorial de „substanță“. Tales a fost întâiul — ce curios e că acest lucru nu a fost încă remarcat spre a se trage toate consecințele decurgând din el — care a dat conceptului de substanță o *funcție teoretică*. Conceptul de „substanță“ a fost și este, înainte și după data istorică despre care vorbim, întrebuițat în domeniul curent al cunoașterii paradisiace cu o funcție categorială în sens restrâns, sau simplu *organizatoare*. O funcție organizatoare are conceptul substanței de câte ori materialul empiric solicită o aplicare directă a conceptului, adică pretutindeni și în toate cazurile unde intuiția prezintă intelectului spre determinare conceptuală un ce accidental variind pe un fond de permanență. „Lemnul“ e „substanța“ mobilei, ce-o văd în fața mea. „Ferul“ e „substanța“ uneltelor cu care operez. „Marmora“ e substanța statuiei pe care tocmai o admir. Sau chiar: „apa“ e substanța gheței solide pe care calc. În toate aceste exemple conceptul de „substanță“ e utilizat în sens restrâns, categorial: aplicarea lui e cerută de chiar conținutul material-concret al cunoașterii, deși conceptul debordează (prin înglobare) acest material. Altul e cazul metafizicei lui Tales. El caută o „substanță“ pentru toate lucrurile. Materialul infinit divers al intuiției e prefăcut prin act luciferic în latura „fanică“ a unui *mister deschis*. Conceptul „substanță“ e întrebuițat aici ca o scândură de salt în *cripticul* misterului deschis. Între fanicul misterului deschis (diversitatea infinită a lucrurilor) și ideea de *substanță unică* e o încomptabilitate de conținut. Conceptul de substanță cere aici nu să fie aplicat prin afinitate sui generis cu materialul, conceptul de substanță cere aici să fie realizat *teoretic* pe temeiul unui material care „fanic“ îl *refuză*. Realizarea teoretică

a conceptului de substanță n'ar fi posibilă de astă-dată decât printr'o construcție teoretică, și prin arătarea accesoriilor, cari mijlocesc totuși un acord indirect între conceptul de „substanță“ și prin conținutul fanic inițial al misterului deschis (diversitatea infinită a lucrurilor. Precum se vede, Tales a pus o problemă de cunoaștere luciferică, și a conceptului de substanță funcția de idee teoretică. Problema lui e de înaltă tensiune interioară. Tales a riscat construcția : totul e din apă. El ne-a rămas firește dator cu actul revelator al accesoriilor cărora li se datorește diversitatea fanică infinitivă a lucrurilor.

Un alt exemplu lămuritor, de astă dată din cea mai recentă istorie a gândirei. E vorba despre dubla funcțiune a conceptului cauzalității (determinism causal). Psihologia modernă tinzând să devină o „știință“, a întrebuițat acest concept în domeniu psihic, nu fără de a imita exemplul altor științe. Conceptul cauzalității a fost utilizat în domeniul faptelor psihice asupra exclusiv în sens categorial, organizator, adică în sens de „aplicare“ directă a conceptului asupra materialului psihic, de câte ori însuși materialul solicita acest gest. Astfel o „durere“ era adusă în nex „causal“ cu producerea unei răni. O „faptă“ în nex „causal“ cu anume sentiment în nex „causal“ cu anume imagini. Etc. Conceptul cauzalității a fost însă utilizat și în sens luciferic, adică o funcție *teoretică*, ca „scândura de salt“ în „cripticul“ unui material psihic. Cu alte cuvinte el a fost întrebuițat într'un domeniu, care prin latura sa „fanică“ opune o rezistență aplicării imediate a conceptului de cauzalitate. Lucrul acesta l-a făcut în chip exemplar Freud, de o pildă în studiul visurilor. Freud a „deschis“ un mister, în sensul că a relevat existența unui „criptic“ psihic. După „deschiderea misterului“ conceptul „cauzalității“ i-a servit drept scândură de salt în „cripticul“ misterului. Materialul psihic (conținutul ca atare al visurilor) prin sine însuși se înfățișează drept accidental, nemotivat ; în pofida acestui fapt, Freud, considerând materialul psihic în discuție drept simplă latură fanică, în dosul căreia se cascadează un ce criptic cu accent esențial, parvine — prin întrebuițare în răspăr cu acest material a conceptului de cauzalitate — la construcția teoretică a „inconștientului“. Conținutul unui vis; părând accidental și nemotivat, se disolvă într'o serie de complicate relațiuni cauzale cu inconștientul. Accesorii teoretice, cărora li s'ar datora aspectul de accidentalitate și nemotivațiune a *conținutului unui vis*, a enunțat Freud o serie întreagă: censura morală, manifestarea simbolică a imboldurilor refulate în inconștient, etc. Construcția teoretică a inconștientului psihic și a diverselor accesorii — mijlocesc acordul indirect între conceptul cauzalității, utilizat ca idee teoretică, și conținutul „fanic“ al „misterului deschis“ luat în considerație de Freud în studiul visului. Conținutul ca atare al visului nu solicită prin el însuși aplicarea conceptului de cauzalitate asupra lui. Există deci o tensiune interioară în problema freudiană: între materialul fanic — și ideea cu funcție teoretică. Conceptul cauzalității e întrebuițat aici nu în sens restrâns, categorial-organizator, ci în sensul funcției teoretice de *provocare* la adresa materialului.

Intre hotarele cunoașterii paradisiace conceptele categoriale sunt oare cum chismate de intuiție să se prezinte pentru a-și îndeplini sarcina, ce le incumbă, de a determina concretul intuiției. Categoriile cu tot caracterul lor debordant n'au aici niciodată aerul de a fi „străine“ materialului intuitiv, care se și înglobează în chip firesc și fără rezistență în ele. În îndeplinirea sarcinei lor „paradisiace“ conceptele categoriale nu ajung în perplexitate. În cadrul cunoașterii luciferice un concept categorial, găsindu-se în disonanță de conținut cu materialul „fanic“, aduce intelectul într'o stare de neliniștită perplexitate iscoditoare. Aici categoriile sunt utilizate ca punți de salt în „criptic“.

După o părere, poate că prea neglijată, a lui Kant aplicarea conceptelor categoriale asupra intuiției ar fi mijlocită de „scheme“. Kant vorbește în legătură cu această teză despre schematismul cunoașterii ca despre o artă ascunsă a „sufletului omenesc“. Cum

nu ne-am propus combaterea cu orice preț a acestei teze, pentru obiectul studiului nostru oricum de însemnată lăaturalnică, să ni se dea voie să spunem că deocamdată cel puțin nu avem vre-un motiv prea serios să ne îndoim de existența schematismului. Poate că în prezentarea acestui schematism se impun diverse corecturi, poate că nu. Pentru simplificarea discuției să ni se îngăduie a-l admite, fără de a-l mai trece prin discernere critică. După teoria kantiană așa dar schemele *mijlocesc* între intuiție și concept (între intuiție și categorii, între intuiție și faimoasa a percepție transcendențială). Schemele aproprie intuiția de concept, și conceptul de intuiție. Schemele se plasează intermediar exact pe linia de împreunare a conceptului cu intuiția. Funcția lor e conjugală. Ele nu sunt nici de cum ținta cunoașterii. Ținta cunoașterii rămâne, după Kant, împreunarea intuiției și categoriilor în indestructibil amalgam. Pentru înlesnirea aplicării categoriilor ar interveni după Kant imaginația cu „schemele“, cari ar face trecerea între elementul intuitiv și elementul categorial al cunoașterii. Admițând teza kantiană, nu urmează oare că ar exista totuși o „tensiune“ între intuiție și categorii, o tensiune care solicită un factor mijlocitor? Dacă voim cu orice preț să constatăm și o tensiune aci, nu ne vom opune; vom adăuga numai, și aceasta *categoric*, că tensiunea aceasta e cu totul de altă natură decât „tensiunea interioară“ ce se găsește în articulația unei probleme de cunoaștere luciferică între materialul fanic („fapte“) și ideea cu funcție teoretică plasată în centrul dinamic al problemei. Am văzut că în cadrul cunoașterii paradisiace material-concretul se subsumează conceptului categorial, care-l depășește oarecum neutral, fără ca material-concretul să aibă vreun beneficiu, vre-un spor material-concret pe urma excesului determinativ, cu care i se aplică conceptul categorial. Între amândouă e o ecuație, nu perfectă, dar într'un anume fel totuși o ecuație, o ecuație de natură licențială. Profitând de existența acestei ecuații sui generis, am preferi să nu vorbim despre o „tensiune“ între categorii și material-concretul intuiției. Există între ea un gol, care trebuie sărit, golul n'are însă un caracter propriu zis de „tensiune“; „tensiunea“ implică cel puțin un anume grad de escludere de conținut. Ori am văzut că tocmai din punctul de vedere al conținutului material-concretul iese oarecum intru întâmpinarea categoriei, în care ea se înglobează, ca un trup într'o haină mai largă decât el. Dacă între ele mai există și „scheme“ intermediare (ceva ca o *umbră* de concret și ca un *reflex* de concept în același timp), atunci „schemele“ n'au putut să ia naștere decât din grija incoruptibilă a spiritului omenesc de-a preveni cât mai mult o *aplicare nepotrivită* a categoriilor asupra datelor imediate ale experienței. Schemele stau așa zicând de pază ca intuițiile, așa cum ele ni se prezintă, să nu fie înglobate în categorii necorespunzătoare.

Intr'o problemă de cunoaștere luciferică materialul fanic inițial poate să stea în corespondență (mijlocită prin „scheme“) cu anume categorii, dar această împrejurare e tocmai în problema, ce se pune, *irrelevantă*. Pentru structura problemei e de capitală importanță altceva, și anume: prezența în centrul ei dinamic, a unei idei, ivită ca o *provocare* la adresa materialului fanic (intuitiv), adică a unei idei care se găsește nu în corespondență cu acest material, ci în raport de escludere de conținut cu el (dela „disperat“ la „opus“). Desigur că și în domeniul cunoașterii luciferice se năzuie în cele din urmă spre un *acord* între „idee“ și „materialul“ fanic al problemei puse, dar acordul se realizează indirect prin ocolul sinuos și excentric al unei teorii (construcție teoretică plus diverse accesorii). Între ideea cu funcție teoretică și materialul fanic al problemei, ce se pune, nu intervine în nici un caz un schematism intermediar, ca în domeniul cunoașterii paradisiace. Ideea cu funcție teoretică, în repulsiune de conținut cu materialul fanic al problemei, poate fi adesea un concept „categorial“. Categoria are în acest caz altă funcțiune decât în sfera cunoașterii paradisiace. În sfera cunoașterii paradisiace categoriile determină prin cores-

pondență sui generis faptele; categoriile fixează și stabilesc aici cadre pentru misterele latente ale lumii empirice. În zona cunoașterii paradisiace se realizează prin ele, ca prin orice concept, o *reducție numerică a misterelor latente*. În cadrul cunoașterii luciferice aceleași concepte categoriale pot deveni „idei cu funcție teoretică“, și în calitatea aceasta ele pot să ducă, prin intermediul unor construcții teoretice, la o variere, la o atenuare *calitativă* a unor *mistere deschise*. Cu aceasta teza noastră despre dubla *funcțiune a categoriilor* o socotim suficient scoasă în evidență. Precum rezultă din analizele de mai sus, teoria cunoașterii, așa cum ne-a lăsat-o Kant (și prin imitație atâția după el), o teorie de bază monumentală, care reduce cunoașterea la intuiție, categorii (apercepție transcendentă) și la schematismul intermediar, e în fond numai o teorie a cunoașterii pe care ne-am învoit s'o numim „paradisiacă“. Teoria kantiană și în genere cele post-kantiene au concurat toate la definirea unui singur fel de cunoaștere: a celei paradisiace. Când s'a sesizat câte ceva din modurile cunoașterii, pe care o numim luciferică, s'a comis de fiecare dată regretabila greșeală de a le reduce la procedee de ale cunoașterii paradisiace. Astfel faptelor nu li s'au adăugat niciodată comentariile de diferențiere pe care ele le comportă. Pe harta filosofiei locul care se cuvine cunoașterii luciferice a rămas oarecum însemnat cu o pată albă. Ceeace lipsește e tocmai teoria specială a cunoașterii luciferice, cu articulația ei structurală specifică cuprinzând momente precum: criza obiectului, problematica de înaltă tensiune interioară, categoriile (conceptele) ca scânduri de salt în „criptic“, opoziția dintre ele și materialul fanic, în genere actul luciferic de ansamblu, care cuprinde toate aceste momente în bloc, provocător și plin de riscuri, prin chiar definiția sa.

Știut este că anume teoreticienii ai cunoașterii retrașându-se după o pretinsă consecvență pozitivistă s'au exprimat împotriva întrebuirii „categoriilor“, precum „substanță“ și „cauzalitate“. În excesul de pozitivitate, ce-a dat peste ei, acești gânditori nu găsesc nici o justificare întrebuirii „categoriilor“. Un Avenarius, un Mach trebuie socotiți printre adversarii cei mai ireductibili ai „categoriilor“. Nu vom intra în discuția de drept a „categoriilor“, cât timp înțelegem să analizăm o stare de fapt. De notat ar fi numai că nici acești gânditori nu și-au dat seama de dubla funcțiune a „categoriilor“. Categoriile au o funcție în câmpul cunoașterii paradisiace, și *alta* în câmpul cunoașterii luciferice. Credem că atitudinea negativă a gânditorilor amintiți e dintr'o neîndestulătoare orientare prealabilă asupra obiectului luat în studiu, insuficient fixată. Privește această atitudine negativă mai mult „funcția teoretică“ a categoriilor în cadrul cunoașterii luciferice, sau și funcția pur determinativă-organizatoare a categoriilor îndeplinită sub auspiciile cunoașterii paradisiace? Suntem în orice caz de părere că chestiunea de drept a categoriilor, deosebit de dificilă și de fatală învârtire pe loc, din pricina binecuvântată că nu ne putem dispensa de categorii nici măcar în analiza lor, nu se poate pune înainte de a se fi stabilit starea de fapt. Iar după stabilirea stării de fapt urmează să se țină seama de dualitatea cunoașterii în orice considerație care ar ataca tema justificării categoriilor. Dar tocmai acest punct de vedere lipsește la amintiții cugetători. Ei nu-și dau seama de diversitatea funcțională a categoriilor, cu atât mai puțin de existența unei cunoașteri luciferice, esențialmente diferită de cea paradisiacă, singura de care ei par a fi luat notă în analizele lor. Nu e exclus ca punctul de vedere al dualității cunoașterii să sporească condițiile favorabile pentru deschiderea unei lupte decisive cu extremismul pozitivismului pur.

(va urma)

P O E S I I

DE

ION PILLAT

A S S I S I

Se 'nalță chiparosul, columbele coboară.
Din cer albesc năframe pe-albastre amintiri.
Assisi. Angelŭsul prin seara sfântă sboară.
Deschide-te în mine fântână de iubiri.

Tu, Umbrie, din unda tăcerii franciscane,
Iar tu, în piatră dură și 'n vis puternic prins,
Vas cu trei punți legate de ceruri prin otgoane
De raze ce în aur amurgitor s'au stins,

Vas-cruce, San Francesco, tras la liman de rugă,
Stigmatete în trupu-mi imprimă-le: sărut
Mistuitor, din carne păcatele să fugă.
Prin zori de lumi cu Giotto aicea m'am născut.

De prin măslini și astăzi mă chiamă Santa Chiara.
O turlă sună salbe de binecuvântări.
Din San Rufin pogoară pioasă inserarea.
Spre porumbarul crucii revin pierdute zări.

Senină pace, miere a zilei care moare,
Inmărmurind, pe munte și 'n mine singur schit,
Voi, Carceri în focul săgeților de soare,
Tu, inimă străpunsă de fierul fericit.

T O L E D O

In soarele amiezii rotesc incet ereții.
Prin stânci adoarme Tagul cu ape de metal.
Pe munți pleșuvi asinii pasc praful și scaeții.
Din stânca vremii crește Toledo vertical.

Un gând de piatră 'nfruntă viața pe vecie,
Tot verdele din lume aicea a pălit.
Credința din cenușă uluitor învie
In suflet singuratic pe-un munte pustit.

O, numai suflet și blocuri de tăcere,
Toledo, numai piatră, încrămențit auz,
Când inima 'n cunună de spini pe Domnu 'l cere
Pe crucea răstignirii de veci, in Santa Cruz.

In umbra mănăstirii El Greco îți dă harul :
Toledo reînvie in contele Orgaz.
Dar un monah și-a mistuit tot jarul
Din ochi. Și te privește cu moartea pe obraz.

E L E G I E

Deodată seara. Poarta deschisă : câmpul, cerul
Și 'n umbră — colo — steaua de-amurg. Deodată seara
Albastră, cum e apa albastră din acvarium,
Umplând odaia. Curge pe mobile, pe umăr,
Pe mână. Valu-i mișcă in unduirii prin gânduri ;
Se sparge 'n zid, revine, se sparge iar — nălucă,
Departe, pretutindeni. Rămâne in oglindă,
Prin apă, fruntea albă alunecând. Se 'nchide
Pleoapa, se deschide, recade iar. Pe semne
S'a inecat acolo un om tăcut. Departe,
Cu inima in mine mai bate surd. Să între.
Ești tu? Sunt eu. Ia-mi trupul. E mut. E o păpușă
De păslă părăsită pe un divan. Sunt rupte
Doar sforile. Primește-l de-acuma pentru noapte.
Ți-l dau ; să faci cu dânsul ce vrei. Ești regisorul

Pe vremea dealtădată, copil, am zărit visul :
Era la panorama dintâi, mi-aduc aminte,
Un măscărici ușure ca un balon ce sue
Și cade iar să sară mai sus și 'n ceruri scapă.
Purta pe fața-i albă de clown o mască toată
De aur. Era luna? Nu știu. Era de sticlă

Și strălucia ca luna de sfânt și era vară
Cu greeri mulți. Comete încălecau pe noapte.
Și el juca pe o rază. De sârmă? Nu. Pe-o rază
De aur, în lumină incolăcit. Știu bine :
Intâitul vis.

Stai. Nu vreau astfel. Vreau altfel, altfel.
Aceasta nu-i măsura de-atunci, nici jocul nu e,
Nici cântecul. E tactul cel trist, de când e lumea,
Al inimii, al morții. Ascultă-mă, nu-i visul.

În haina ta prea strâmtă la 'ncheieturi, la umeri,
În haina ta de piele, ce vrei, burghez cuminte,
Cu gestul frânt de leagăn și calcule tocite
De veacuri ca prundișul de apă repezi? Spune.
Nu mai zâmbi în valsul grotesc ; cu mulțumire
Nu mă privi ca dintr'o fotografie ștearsă
În lături! Dar rânjește. În lături! Dar rămâne.
Se 'nchină și se 'nclină, se strânge și se plânge,
Salută și sărută, iubește și bolește,
Și dă din cap ca mine și dă din mâni ca mine,
În pantomina oarbă.
Destul. Destul. Oprește.
(Cândva la panoramă, copil, am zărit visul.
Purta pe fața-i albă... lumina lunii... albe).

Deodată Ziua. Poartă deschisă: câmpul, cerul
Și 'n umbră, colo, gândul dintâi atins de-o rază,
Fulgerător deodată. Un sbor de ciocârlie
Din praștia luminei în suflet săgetând.

DRUMUL SPRE SOARE

DE

PAN. M. VIZIRESCU

Cine ar fi putut, a doua zi, să-i spună lui Mihăiță Vișan dacă a fost adevărat sau numai vis întâmplarea de ast'noapte? Abia își amintește cum a venit până la școală. Când a intrat în clasă s'a isbit de tocul ușii drept în frunte și par'că se mai înviorase puțin. Dar acum, în bancă, l-a ajuns căldura dela sobă și s'a moleșit de se simte ca într'o baie caldă și grasă. Cum profesorul vorbește despre expediția lui Napoleon în Rusia, îl birue somnul și cucăe ca un soldat în tren. Grozav e chinul să stai treaz, când creerul nu vrea. A, .. dac'ar fi cineva să-l lovească din când în când, așa cum s'a isbit el de ușă, poate că ș'ar mai veni în fire. Câte-odată, când profesorul își ascute glasul, tresare. Ar vrea să fie atent și blejdește ochii care au devenit imobili în pleoapele îngroșate, doar privirea-i subțiată iar începe să pălpăe sub scuturătura unor clipiri grele și bolnave.

Cine să-i spună dacă a fost adevărat întâmplarea de ast'noapte? Cine? Iată că directorul a trimis pe supraveghetor să-l cheme la cancelarie. O să afle îndată confirmarea lui.

Când a intrat supraveghetorul în clasă și l-a strigat pe nume, un cap de oase gălbejită s'a deslipit din bancă și a pornit clătinându-se. Profesorul, intrerupându-și explicația, l-a privit din urmă ca pe-o surpriză, fără să zică nimic. Dar pe sală, supraveghetorul, ciupindu-l de câteva ori de păr, l-a prevenit repede:

— Băiete, să spui tot, așa cum a fost, că altfel te-ai curățat.

Ăproape de cancelarie l-a întâmpinat directorul cu părul vâlvoi, gura căscată și ochii rotunjiți de mânie:

— Ce e Vișanule, Vișanule; mi-ai batjocorit școala, pușlama. Și palmele lui s'au lipit nervos de obrajii elevului.

— Uită-te bine la el, d-le supraveghetor, uită-te bine și-mi spune: ăsta e?

— Da, d-le director; să vă spună și el.

- Spune, tâlharule, unde-ai fost ast'noapte ?
- ?
- Spune, că te ucid. Și-o altă serie de palme au îmbujorat mai aprins fața lui Mihăiță.
- Ce căutai la chef, băiatule ? S'a amestecat și supraveghetorul.
- M'a trimis gazda să chem. . . și copilul a rupt-o de plâns.
- Ce eeeeste ? ? ? a răcnit vijelios directorul.
- . . . să chem pe domnul. . .
- Care domn ?
- . . . Gicu. . .
- Țăăăă, canalie ! Directorul, de mânie, par'că turbase. Aproape urla.
- Sp., spu, taci ! Și cuprinzând cu palma gura lui Mihăiță, l-a repezit în zid.
- Vorbește, vorbește, vorbește Vișanule. Dar copilul tăcea. Năucit, abia și-a mai putut scoate batista ca să-și sugă sângele care-i ieșea din buzele sparte.
- A, d-le supraveghetor, ăsta e bandit cu sistemă, nu vezi ? Te rog să-i spui d-ta ce-a făcut ast'noapte ca s'audă și el.
- De când te pândesc eu, a început atunci a se grozăvi supraveghetorul, și vezi cât de sigur eram că o să-mi cazî în ghiară ? Casa asta, d-le director, unde l-am prins pe acest nemernic, am pus-o sub observație dinnainte Crăciunului. Mirosisem eu că nu este lucru curat, că unguroaica practică, . . . mă 'nțelegeți, în mod clandestin, deși se dă drept croitoreasă. . . .
- Dece n'ai intrat înăuntru, d-le ?
- Nu puteam decât cu procurorul, e casă particulară, dar am văzut pe geam tot ; nu-i așa mă băiatule ?
- Spune mereu.
- Acest nemernic, care nu știu dacă o fi având șaisprezece ani, era. . . mă'nțelegeți, cu unguroaica. . .
- Bestia !
- Și lângă el, Popescu Triță cu altă damă.
- Directorul, încleștându-și pumnii, a năvălit iar în fălcile copilului și, după ce i le-a mai indesat de câteva ori, a început să-i netezească barba de par'că nu mai știa ce face.
- Ce-ai căutat acolo mă Vișanule ? Spune, spune că nu-ți fac nimic, băiatule, pricepi tu ?
- Copilul, speriat, cu fața aprinsă și cu buzele umflate, abia a putut îngâna :
- M'a trimis gazda să chem pe d-1 Gicu. . . că se îmbolnăvise și leșinase. . .
- Au intrat apoi în cancelarie și directorul, după ce a ordonat să nu se mai permită intrarea lui Vișan în clasă, a trecut la telefon.
- Allo, allo, allo, poliția, repede poliția, d-ră, nu mă ține atât. Poliția daa ? D-1 polițai ? Nu e ? Foarte prost d-le, foarte prost ! Allo parchetul ! D-1 prim procuror, daa ? D-le prim, vă rog să interveniți urgent pentru arestarea unei conrupătoare de minoră clandestină, care face ravagii printre elevii mei, cu deosebire printre cei de șaisprezece ani. Dacă se poate v'aș ruga să veniți chiar acum la fața locului să cercetați cazul. Da, daa, mulțumesc.
- În vremea asta, un profesor dând cu ochii de figura lui Mihăiță adusă în cea mai jalnică stare, l-a întrebat blând :
- Da'ce e cu tine Vișane ?
- Ce să fie, d-le profesor, ce să fie ? a sărit directorul ; l-am prins la prostituție. Hm, d-v nici nu știți ce pățim noi cu lichelele astea.

— Vișan ? ! s'a mirat profesorul. *

— El, precum vedeți ?

A urmat ancheta și, după o zi, conferința profesorilor, convocată pentru a decide asupra relatărilor din referatul directorului, a hotărât pentru Triță eliminarea până la sfârșitul anului, dar cu drept de examen particular. Pentru Mihăiță s'a dat o luptă crâncenă. Cei mai mulți profesori înțeleseseră că nu a fost decât un moment nenorocit care l-a târât în petrecerea degradantă, fără niciun pic de voință din partea lui. Unii ar fi vrut, chiar, să-l absolve de orice pedeapsă, dar față de stăruințele directorului, au trebuit să cadă de acord pentru a-i da o eliminare de două săptămâni, deși directorul le reproșă că această blândețe încurajează desfrâul.

Pe deasupra mai venea și nemulțumirea cealaltă, că parchetul nu putuse încuviința nicio urmărire împotriva ungueroaicei.

V.

Întâmplarea aceasta și urmările ei au fost comunicate familiei lui Mihăiță printr'o adresă din partea direcțiunii, în care se cerea, totdeauna, să se schimbe gazda elevului. Când a aflat Stanca, par'că-și pierdu-se mințile. Toată ziua a alergat prin sat după o căruță că să plece la Slatina, s'a certat cu Pătru și a declarat în fața tuturor că :

— Dacă ș'o pierde școala îl omor eu cu mâna mea ; îi tai gâtul ca la pui.

Pătru, dupăce atâta vreme nu se mai amestecase în soarta copilului, de data asta a îndrăsnit să reîntre în drepturile lui de părinte :

— Fă, tu ești nebună, nu vezi ? Toată lumea te-a aflat. Să lași copilul în pace, ori, dacă nu, mă duc eu și viu cu el acasă. Ai căzut belea pe capul lui ; ce-ai cu el ?

— Taci prostule că seamănă cu tine. Cât trăesc eu să știi că nu vine acasă cu școala neterminată. Și omului îi venea să se repeadă la ea, căci par'că simțea ceva în inima biruită de dorul lui Mihăiță. Știa el cât foc trebuie să fie pe sufletul copilului, căci îl socotea prea cuminte ca să nu-l usture pățania asta, deaceea, a doua zi de dimineață a plecat și el cu Stanca la Slatina.

— După mîntea ta, a pășit copilul focul ăsta, i-a zis femeii când a venit vorba de gazdă.

— Ba după ta, că nu te-ai ostenit un pic pentru el ; par'că nici n'ar fi avut tată.

După discuții și certuri, abia a convins-o Pătru să fie blândă, să nu sperie copilul ca să-și ia lumea 'n cap. Totuși, când să plece, femeia s'a strâmbat odată la el, a scrâșnit din dinți și i-a spus :

— Când oi rămâne repetent, să nu vii la mine ; ... Oltul...

Și Mihăiță a rămas să-și continue școala, dupăce fusese mutat la altă gazdă, tot în Obrocari.

De-acum înțelesese cu înfiorare, că drumul pe care a apucat silit, niciodată, nu-l va mai întoarce înapoi, că chiar de se va opri din mers, rostul lui n'o să mai fie în curtea lui Pătru, ale cărui porți, pentru el, s'au închis pentru totdeauna. Înțelesese că el trăiește numai ca să ducă, până unde va putea, o obligație impusă de Stanca. Par'că din pricina acestor înțelegeri nu mai avea tragere de inimă nici pentru carte, căci socotise că fericirea ce-ar fi aflat-o unde-i era drag să trăiască, i-a fost interzisă tocmai din pricina ei.

Dela o vreme, începuse să urmărească atent pe profesorul de română, un om bolnăvicios și slab de par'că ar fi fost scos din mormânt, c'o amărăciune veșnic topită pe buzele vineți și ochii ca niște găuri adânci. În fiecare oră îl privea cum stă la catedră cu capul așezat pe coatele încrucișate, și i se părea că are în față un craniu. Profesorul

vorbea așa de rar, că ți-ar fi venit să crezi că sugere vorbele între obraji scofâlciți și întunecați. Avea păreri proaste despre carte și uneori le spunea și elevilor. Atunci, lui Mihăiță, i se părea că ascultă glasul unui om deșteptat dintr'un somn al veacurilor, într'o mișcare molatică, pentru a spune o vorbă interzisă, ca pe urmă să tacă, punându-și capul pe catedră.

— Cartea e mucigai; amuzament umed și umbros. Când s'au hotărât părinții D-v să vă cunune cu ea, nu și-au dat seama că vă dăruiesc unei boli care nu se tămăduie niciodată. Nu știu ce găsiți în această petrecere și nu pricep de ce mai stați aici, când malul e gata să se prăbușească peste D-v. Mi-se pare că a început să vă fure din viața reală... E infiorător... Dacă v'ați da seama, copii!... Veți rămâne copii toată viața, față de realitatea lumii care se mișcă dincolo de zidurile acestui cimitir... Cuvintele din urmă potrivindu-se unei vechi impresii, trezite în sufletul lui Mihăiță, îl răscolise adânc, iar neliniștea menită cu înțelesul lor îi învărtosec sufletul. I se părea truda zadarnică și simțea cum își pierde direcția: nici înapoi, dar nici înainte.

Acum locuia la o gazdă bună și era singur într'o odaie cu patul și cu rosturile lui orânduite cu grijă. Dar nu mai putea să birue dușmănia directorului care-l năucise. Omul acesta rău îl ținea într'o încordare tiranică. Intotdeauna, după cuvinte aspre și insultătoare îl scotea la lecție și îl frecă pânăce, amețit, se poticnea în chițibușuri de gramatică. Sîlînțele și nopțile nedormite îi erau zadarnice. Parcă nu mai putea pricepe nimic. Cursul de latinească i se părea un fel de ocean în care se inecă oridecâteori căută să-l încerce. Știa bine că lucrurile acestea nu erau peste puterile lui, dar îl zăpăcise greu apăsarea directorului și nu le mai putea asimila cu temeii. Deaceea notele obținute erau din cele cu urmări neplăcute.

Dacă-ar fi pătruns cineva în gândul lui și i-ar fi înțeles suferința, i-ar fi ertat răsvrătirea ce-l încercă uneori și ar fi pus o mână prietenească peste rănile lui. Dar, de câte ori, asemenea suflute n'au plâns, văzându-și destinul cioplit de mâna unui om fără inimă și nepriceput, decâteori jertfa dreptății nu și-a vibrat coardele pân'au plesnit în fundul pieptului?

Mihăiță nu se mai îndoia asupra rezultatelor jocului ce se făcea cu el, totuși, înainte de a se afișa încheierea situației, părându-i-se că profesorul acela de română l-ar înțelege, s'a dus acasă la el să-i ceară sprijinul.

Omul l-a ascultat ca un doctor cu răspundere mare, mai mult decât se așteptase el, apoi i-a vorbit vreme îndelungată despre școală, despre om, despre viață și despre lume, i-a vorbit cu vlagă dar infiorător de funebru. Se făcuse noapte în grădina aceea, în care-l primise, și copilul, înlemnit pe scaun, asculta mistuit glasul negru al profesorului, care înțepenit pe picioarele drepte, i se părea că aci își lungeste gâtul printre crengile arborilor, către înaltul cerului, aci că piere ca o vedenie în fundul pământului. Târziu, când s'au despărțit în poartă, i-a mai spus încă ceva, ca și cum i-ar fi aruncat ghiulele peste suflet:

— D-ta ai intrat în luptă; te-a prins vârtejul ei, de-acum vei plânge intotdeauna.

* * *

Două zile mai târziu, copilul și-a văzut numele, pe una din ferestrele acelea ce semănau cu steaguri de doliu, afișat printre cei căzuți la limba latină. Atunci, lumea i s'a părut prea aspră și viața un fel de drum cu multe cotituri pe a căror margine se ivesc oameni răi, care te îmbrăncesc și te aruncă în peșteri. Dar, cum? Nu era același el din anii trecuți care figurase în fruntea listelor de onoare ale școlii? Se schimbasesc atât de

repede, sau până aci fusese ridicat prin aprecieri de largă bunăvoință și numai în ultimul timp se dovedise valoarea lui așa cum era scrisă acum pe fereastră? Poate!

Cu cât astfel de gânduri stăruiau în mintea copilului, cu atât i se părea că e mai complex și mai de neînțeles.

— Dece nu mai sunt eu cum am fost? gândi apoi inciușat, pornind către gazdă. Era atât de neliniștit și deprimat, că nu i-ar fi mai păsat dacă l-ar fi ucis cineva. În dreptul unei case, auzise un glas de femeie cântând.

Era Ilușca.

S'a oprit și 'ascultând, a privit ținut de temeri necunoscute, casa aceea unde trupul lui a vibrat prima oară în focul amorului. Par'că-i plăcea și iarăși îl ademenea glasul cald al femeii și brațele albe și vii pe care le vedea printre geamuri. Și-o închipuia ca cea mai frumoasă făptură, îi era dor de gălgăitul vinului ei și ar fi vrut, chiar cu prețul vieții să se mai întâmple odată ca atunci.

Soarele asvârleă din Olt, peste culmea Grădiștii, pălpări galbene ca niște fluturi de aur ce mureau în umbra din vălceaua orașului. Mihăiță ajunsese acasă cu o răscoală în toată ființa lui, par'că aprinsă sub înțepăturile cu venin ale unui roi de albine. Nu uitase nici mahnirea căzută greu în fundul sufletului, dar tot mai mult îl preocupă Ilușca. Se gândea mereu la ea și îi era neasămuit de dragă. Fiorul ăsta creștea în el ca o curgere de apă năprasnică, deaceea, după ce toți ai casei se culcaseră, a plecat cu hotărâre spre casa unguroaicii. Îi mâna beția unei plăceri pe care o simțea în rădăcina dinților și la temelia nenorocirii lui. Cum a ajuns, s'a dosit între un salcâm și ulucile gardului și s'a pus să înțeleagă dacă femeea este singură sau cu altcineva. Și când i s'a părut că e așa precum dorea el, fără să mai zăbovească, s'a pomenit la ușă, bătând.

— Cine e? a întrebat un glas dinăuntru, dar cum putea să-i răspundă Mihăiță?

— Ei, cine e? a repetat glasul nervos și el a răspuns fără să-și dea seama:

— Eu!

Unguroaica, apărută în crăpătura ușii, și-a sumes pieptul gol și a privit lung pe Mihăiță care tăcea.

— Ce dorești d-ta?

— Eu sunt acela... dacă v'aduceți aminte...

— Nu, nu te-am mai văzut niciodată; dar ce cauți?

— Caut pe d-1 Gicu...

— Nu locuște la mine și nici nu-l cunosc.

Copilul, neputincios de a se face înțeles, a răspuns bleg în fața ușii.

Numai atât, căci ușa se'nchisese.

Și ea, femeea liberă care altădată îl trăsesese asupra-i din propria ei voință, acum îl respingea cu un aer de severitate asemănător cu al directorului. De unde atâta schimbare? S'a prefăcut toată lumea așa de repede? Și totuși nu o putea uita. Simțea în piept ceva zămislinindu-se cu arsuri și neastâmpăr, ceva crescând ca un copac de piatră pe ramurile căruia se reclădeă din nou el: *altul*. Îi era dragă femeea ca o bucurie nespasă, mai mult decât un an de școală câștigat într'o clipă, cât sufletul lui și cât un început de oră fericită.

În sat, vestea despre nepromovare a dus-o numai decât feciorul lui Vasile Ghencea care urmase în clasa întâia, și tot din spusele lui s'a aflat și pricina pentru care s'a stricat Mihăiță.

— L-a prins d-1 director într'o noapte la traftir...

— Auzi, afurisitul!

Când a venit acasă toți îl ocoleau ca pe un păgân, ba unii îi făceau și câte-o dojană aspră. Acum, Mihăiță nu mai era copilul stimat din anii trecuți, la care veneau părinții,

să ceară sfaturi pentru odraslele lor. Nici cu fata lui Daneş, intrată în internatul dela Craiova, în acelaş an cu el, nu se mai întâlneă, deşi până aci, părinţii fetii, preţuindu-l cu nădejdi de viitor, nu-l slăbeau niciodată de a merge împreună la horă.

Daneş era cel mai chiabur din sat. Era mai tânăr decât Pătru; se purtă în haine negre, avea trăsură cu cai şi alte destule motive ca să fie mândru, şi cu toate astea se împrietinise cu părinţii lui Mihăiţă pentru bucuria unui gând de'ncuscrire. Dar de când cu svonorile rele încetase şi prietenia. Băiatul nu se prea ofileă de lucrul ăsta. Ştia el că nu este o posibilitate realizarea în ochii lui Daneş, de vreme ce mai târziu s'ar fi putut convinge de netemeinicia acuzaţiilor prin care a fost osândit.

Îl jena, însă altceva; anume, se văzuse pe un plan de egalitate cu tată-său; el numai de şaptesprezece ani, mărunţel de statură şi copil, se avântase neruşinat şi făcuse păcatul, punându-se în perspectiva de a fi tată. Prea de timpuriu se robise unei taine, pe care trebuia s'o păstreze închisă în sufletul lui ca pe o faptă urată. Deşi ai lui erau incredinţaţi că nu are vina ce i-o atribulă directorul, totuşi ceace ştia nu mai el, îl ruşina, mai ales faţă de Pătru, când minţea cum din inconştientul lui alunecă ceva în toji nervii şi îl mototoleă ca mustrarea unui omor. Atunci i se părea că e gol şi netrebnic.

Nici cu Ilie nu mai era aşa prieten ca înainte, din pricina diferenţii pe care şi-o însuşise în şcoală. Sta toată ziua în pruni sau în vie şi se pregătea de corigenţă. Aci regăsise pe Mihăiţă cel dinainte de a merge la Slatina, crescut ca un puiete lângă rădăcina unui pom, sau uitat colo, mai departe, ca o creangă aruncată de vânturi. Îi plăcea pământul cu mirosul de iarbă crescută sălbatic şi se uită năuc la prunii îmbrăţişaţi cu lujerii de dovleac, de par'că atunci i-ar fi văzut prima oară.

Asemenea luminii se răspândise în toată grădina. Voiă cu lăcomie să o simtă în suflet dintr'o dată şi, ca să-şi domolească pofta, uneori se innălţă pe braţele nucilor. Dar nici aici nu-şi află liniştea, căci gândul corigenţii îi sfredelea inima ca un vierme de oţel, cu tremurături şi sudoare. Cu toate că citise şi învăţase mult, numai putuse asimila cunoştinţele ca înainte, asemenea unui burete care sugă dintr'odată apa unui vas, ci, cu încetineală şi după sfortări mari, abia isbutise să anine câte un cuvânt de marginile minţii, în chipul hărţilor colorate, puse undeva numai pentru sărbătorirea unei clipe.

Nu murise în el, însă, nădejdea că în cele din urmă va fi stăpân pe toată materia.

Dar uneori, restul şirurilor de slove se turbura, când între ele apărea din ce în ce mai des chipul Iluşcăi vie şi luminoasă.

Atunci, răscolit de nostalgia nelămuritei iubiri, îl apucă un dor bizar de Slatina, işi lăsă cartea în neştire şi, trântit pe scoarţa aşternută sub poalele nucului, picotea într'o bae de visuri calde până ce adormea.

Odată l-a găsit bunică-sa dormind în scăpatatul Soarelui şi cum la văzut întins cu faţa galbenă, întristată, s'a cutremurat ca de o vedere urată. Apoi, deşteptându-l cu blândeţe, l-a mângâiat pe frunte:

— Te-a găsit scăpatatul Soarelui dormind şi nu e bine, copilul meu! Şi el strângându-şi umerii, a îngânat ruşinat:

— M'a furat somnul așa... fără să știu...

— Te-a biruit cartea, a zis apoi bunica îngrijorată. Mai las'o din mână şi fii mai slobod, Mihăiţă. Mai vino prin casă, mai prin curte să vezi cum mulge maică-ta vaca mai mută-ţi gândurile, nu te pune cu adâncul ei, bat-o păcatele s'o bată de carte!"...

* * *

Și astfel, vara își măcinase zilele, până când, într-o dimineață, Mihăiță a apucat iar drumul Slatinii, ieșind din sat prin rusca lui Puțiche, apoi pe planul care-și ține mersul îngemănat cu linia fierată.

Și era o zi umedă cu cer întunecat.

VI

Pentru copiii, veniți de la țară să dea examen de admitere în liceu, corigenții, care forfotesc prin curtea școlii formează o categorie specială de elevi înaintați în studii, veritabili, care aparțin de drept și în timpul verii clădirii cu geamuri numeroase. Candidații timizi, unii îmbrăcați în cămăși albe, alții în haine de dimie groasă și cu bocanci grei în picioare, stau pe soclul de piatră al gardului văpsit cu rugină și ochii lor înfiorați de marea școlii, privesc când în pământ, când pe filele unei cărți ale cărei buchii, nu știu cum, s'au diformat și s'au amestecat de nu se mai pot cunoaște. Câte un corigent din clasele superioare, strâns în uniformă ca un ofițer de cavalerie, își taie drumul printre părinții candidaților, care îi salută cu aceeași cuviință ca și pe profesor sau personalul de servicii al liceului. În mîntea acestor părinți, naște dorința ridicolă de a-și vedea copiii măcar așa: corigenți în anul viitor, aceasta însemnând legături sigure cu liceul, cu clasele și cu d-1 director, al cărui glas tună și fulgeră, acum pe coridoare.

Mihăiță Vișan, retras în colțul din dreapta, par'că e bolnav de friguri: gura și buzele îi sunt uscate. A eșit de la teză și, pe cât își aduce aminte, a încurcat rău temele. Și numai directorul este de vină că nu l-a lăsat de loc să scrie. S-a mutat în două locuri l-a căutat în buzunare de fițuici și, cu toate că n'a găsit nimic, l-a batjocorit. Copilul își pierduse mințile de atâta săcăială și n'a mai știut ce scrie. Nici nu-i vine să mai intre la oral căci l-a apucat o frică grozavă de director.

Când îl vede ieșind pe scara din fața cancelariei de parcă latră în vânt înaintea unei lumi ce-și prosteste ochii către atot puternicia lui, s'ascunde, ca o javră huiduită, după colțul liceului. Și-i este rușine că poate l-au observat copiii cu toate că lor le e sfială să-l privească. Iată că Șoimu, un țăran din satul lui, venit cu fiu-său să-l bage în școală, zărindu-l, prinse mai mult curaj și se apropie de băiat.

— Dacă ar intra și fi-meu... zice că a făcut prost la gramatică, da'alminteri a răspuns bine la lecție...

Mihăiță se uită în pământ. Nu știe ce să răspundă; e atât de zăpăcit! Și omului i se pare că o face din mândrie și necaz, d'ala se repede cu un ton grosolan:

— Bine măi, e-adevărat ce s'a auzit la noi că te-a fost prins la trafir?

O înjunghietură străbătu inima lui Mihăiță, iar boarea egrasioasă a dimineții tomnatică îi turnă umezeală în ochi. Umbra zidurilor, ce se lungea în curtea liceului, par'că pornea din lăuntrul lui, învălmășindu-l.

— I-adevărat!...

* * *

Către seară, Mihăiță a pornit năuc pe străzile orașului. În dreptul catedralei și-a făcut o cruce, trădând speranța omenească ce încă îi mai licărea în suflet, cu toate că singur nu înțelegea cum a mai putut îndura rușinarea ce i-a făcut-o directorul la examenul oral. Și acum îi răsună în minte, ca o obsesie dureroasă, țipătul care-l mușcă de creier:

— Tot ai avut neobrazarea să te prezinți în halul ăsta de puturoșenie, față de mine și de lumea asta din sală? De fapt nu-i pusese nicio întrebare, doar îl țintuise cu vorbe dușmănoase mai bine de o jumătate de oră.

— La chehnărie, băiete,... chehnăr, mă'nțelegi? chehnăr, auzi măăăă? Chehnăr... Tu nu ești de carte; pușlama!

Vorbele astea l-au durut mai mult decât toată rușinea. Mihăiță înțelesese repede tot rostul lor... Mai era nevoie să aflu rezultatul? Dar, omul tot trebuie să nădăjduiască până se convinge temeinic că, realitatea așa cum o simte el a fost confirmată și de alții, scrisă și investită cu sigiliul care o pecetlucește definitiv.

Băiatul, licărindu-și ochii între cearcăne, apucă apoi pe drumul care duce în piață. Și, uite că, Schulem, cel cu, „La o sută și mie, una, de articole“, încă nu și-au strâns marafeturile depe trotuar. Se opri și, tot așa zăpăcit, se uită printre cărțile prizărite ale jidanului. Ce-o fi mai însemnând și asta? Că doar n'ar putea găsi aci vreo carte de potriva lui, goșgogeamite învățacei cu studii secundare! Dar, par-că tot a aflat ceva, ce căutase el de multă vreme: *Alexandria*. A învățat despre ea la română și ar vrea s'o citească.

O învărti în mână, se uită printre filele galbene, răscolite de ploaie, cu dorința de a o citi dintr'o singură uitătură, — căci banul cu care ar fi putut s'o cumpere îi lipsea,— și o puse la loc resemnat. Când vru să plece, însă, Schulem, care îl pândise din ușa magherniței se năpusti spre el și-l apucă de mână:

— Tu ești hoț, măi?

Și cum rămăsese lângă Mihăiță, ca o arătare infricoșată, mic și cu față de ceară murdărită cu o barbă roșie și soioasă, cu ochii cenușii, indesați în fundul capului, par'că umbla cu ghîocu să smulgă vederile copilului, în vreme ce gura, în care i se făcea un singur dînte de pământ, se da la el căinește:

— Am să te dau la domn polițai, hoț, hoț,... asta'nveți tu la școală?... Am să te dau la dom' director...

Femeea lui venise și ea în scurteică, de par'că semăna a vulpe jigărită și se văeta în limba ei, strângându-și mărfurile din stradă.

Căți treceau pe stradă se opreau și unii dintre ei chiar se amestecau îndărjiți:

— Țsta e un pungaș fără pereche; trebuie dus la poliție.

— Nici vorbă; când s'a bucurat să fure dela bătrânul ăsta!

— Știe liceul ce pușlamale crește?

— Țsta nu e școală, d-le...

— Vezi bine că nu...

Și plecau discutând aprins despre decăderea școalei, care li se părea că trebuie cu totul refăcută, despre ușile ei care sunt prea deschise „pentru toți țărănoii“... etc.

Mihăiță își perduse cumpătul. Abia mai putea spune.

— N'am furat domnule... Și ca să-l incredințeze pe jidan, îl ruga plângând să-l caute peste tot. Ii venea să-i sărute picioarele, numai să nu-l mai batjocorească. Altul, în locul lui, și-ar fi adunat tot curajul și toată vigoarea brațelor ca să plătească ofensa ce i se făcea, dar el se vedeă prea slab simțea că prin tradiția neamului îi sunt hărăzite toate umilințele care trebuiesc primite cu supunere. Trecuse pe acolo și un domn mai înțelept. După ce ascultară plângerile fiecăruia, abia isbutise să convingă pe Schulem că nu e frumos ce face și că, satisfacția și-o poate lua reclamând copilul direcțiunii liceului. Lui Schulem îi era necaz. El ar fi vrut să-l pedepsească imediat și exemplar, în fața tuturor, așa cum se procedează în asemenea ocazii, când hoțul este trântit la pământ cu fața în jos, doi inși se așează peste o jumătate a corpului ca să nu mai poată mișca, iar alți doi îl apucă de jumătatea cealaltă și îl imoae pe spate până i se rupe șira spinării. Fusese nevoit, însă, să renunțe la supliciu ce i-ar fi desfătat ochii lui mici și hrăpăreți, mulțumindu-se numai, să ia notă de numele băiatului.

În urma acestei întâmplări, Mihăiță se simțea nenorocit. Par'că cineva l-ar fi plesnit cu un topor în cap și acum nici nu putea să trăiască, dar nici să moară

mai curând. Pierduse pământul de sub picioare și nimeni nu mai putea să-l readucă ceeace fusese.

Ca un câine hoïnar o luase prin dosul intunecos al catredalei și mersese schîncînd fără să știe încotro, dus de planul disperării. Altădată îi era urât să trăiască noaptea pe aici, dar acum, plin de scîrbă ce i se bătea în inimă, într'adîns căută locurile cele mai dosnice, ca să nu întîlnească pe cineva.

În dreptul unei căsuțe mici, ca de țară, cu prispă în față și inconjurată cu grădiniță, se opri, apropiindu-se de ulucile gardului. Aici a aranjat Șoïmu pe feciorul său. A fost și el acum două zile de l-a văzut. E mult mai bine ca la Năstase Chioru. Copilul are un pat singur și în cameră locuiește numai cu un coleg de seama lui. Uite, îl vede bine prin fereastră, îmbrăcat în uniformă, cum își învelește cărțile cu hîrtie albastră lângă lumina prietenoasă a unei lămpi, îi vede patul, și Mihăiță, simțînd mulțumirea feciorului lui Șoïmu, înțelege că noul venit va avea altă soartă, decât aceea pe care a avut-o el. Se cunoaște din toate că proaspătul școlar e pus la adăpostul răutăților. Asta, poate, și datorită stăruinței lui Șoïmu care nu s'a sfiit să între în vorbă mai cu toți profesorii, pe cînd Pătru Vișan s'a dezinteresat atît de mult încît te miri de cum s'o fi putut menține Mihăiță.

Și privind printre perdeaua de lacrimi la cel pe care îl socotește oblojit de protecția și dragostea tuturor, Mihăiță își aduce aminte cuvintele spuse de Șoïmu cînd a plecat, după ce și-a aranjat copilul.

— Mi-e frică să nu-l ia la ochi, directorul, pă fiu-meu și să-i poarte frică...

— Păi de ce neică Șoïmule?

— De știu eu, măi băiete, răspunsese îngîndurat omul; o să-și facă socoteala că e dintr'un sat cu tine și mereu o să-î scoată ochii, lui pentru isprăvile tale.

Vorbele astea îi stărniseră în tîmple tot sângele. Se simțea ca un gunoier murdar de care toți se lapădă. Dar cum, nu poate să mai spună că e nici al satului din care a plecat?

— Ce vorbă e asta? grăise el cu mînie; cine ce are nevoie de faptele mele, și cum, copilul dumitale...?

Dar nu putuse isprăvi căci îl inecase plînsul. Lui Șoïmu nu-i păruse rău de cele spuse, căci ținta lui era să nu se împrietenească cei doi copii, dar ca să-și justifice teama, îi arătase un exemplu.

— Să nu te mai superi, da' așa vine treaba. Uite eu eram în armată *răcute* și cu mine mai era unul tocmai din Potogeni. Nu făcea nimănuî niciun rău, săracul de el, dar de câteori greșea ceva la instrucție, majorul se năpustea să-și verse focul pe el, din pricina unuia care dezertase mai naînte și care era din satul răcutelui. Ce pățea, vaide măiculița lui! Până cînd, într'o noapte și-a pierdut mințile d'atata răutate și s'a spînzurat!...

Mi-e frică să nu fie și directorul ca majorul ăla!...

Și cum se uita printre uluci, Mihăiță, simțînd greul vorbelor lui Șoïmu care i-se reproduceau clar în minte, se văzu la o cumpănă mare. Îl apucă o milă dureroasă de soldatul spînzurat, și rămase sdorbit de asemuirea suferințelor cari îi apropiă. Ca într'o panoramă îi apărea, înaintea ochilor, directorul cu ochii bulbucați în dosul ochelarilor, încremenți pe nas, ascultând jelanîa lui Schulem, care mâine va veni să toarne ultimul pahar de fiere. Și va fi panică mare, de par'că s'ar aprinde liceul, va țipa directorul pe lungul coridoarelor și poate, în sinea lui se va felicita satisfăcut de adevărarea judecăților lui. Și toți profesorii, cum și elevii, jicniți de fapta urâtă ce se va reclama își vor reproșa bunăvoința cu care l-au apreciat și fiecare va avea un cuvînt de hulă pentru elevul Vișan.

„Elevul Vișan“ !... Dar se mai poate el socoti elev ? când a pătat liceu lui cu atâtea rușini? De acum nu mai e demn să-și apropie nici buzele de rugina gardului ce înconjoară clădirea.

— Ce mare lucru e să poți fi elev !...

Acesta, parcă, era refrenul unei dorinți pe care puterile lui Mihăiță nu o mai putea ajunge.

Și panorama îi trecu prin fața ochilor alte scene trăite. Văzu noaptea aceea când s'a innămolit în brațele Ilușcăi și, ca omul deșteptat din chinurile unui vis urât, îi veni scârbă și greață mare. Se simți numai hoit și gunoi.

Apoi, se lăsă pe drumul înțelegerii celor ce vor urmă și văzu jalea ca de doliu din casa părinților, când s'ar întoarce, ca o femeie isgonită de bărbat din pricina destrăbălărilor ei, cu toate nădejțile ce s'au fost pus în el, suflata în vânt. Se văzu scos din rostul tuturor și arătat cu degetul de copiii satului, ca Tudora, fata Tincă Radului, o nebună ce-a fost prinsă într'o noapte aruncând un câțel în fântâna cea mare. Va fi răsul satului !...

— Dece mă prigonește lumea așa ? mugi apoi Mihăiță scuturat de năvala unui plâns dureros și, pe când își frecă ochii cu nodurile degetelor, un câine, din curtea casei la care privea, hămăi la lună.

I se păru un cântec sinistru și o poruncă de aceea își iuți pasul în direcția ce-l scotea afară din oraș. Ca un condamnat la moarte care numai poate face nimic spre a se salva, se lăsă dus în neștire, pe drumuri singuratice, departe, tot mai departe..

În zăvoiul Oltului, unde se afundase greu, dădu de șatra țiganilor rudari, așezați aci de multă vreme să facă albiu, și nici un câine hămesit nu se năpusti să-i ație calea.

Era întuneric de toamnă turbure.

Pe cer nu se vedeau nici stele și nici lună.

Numai Oltul își purta vâjăitura grumazului, cu infiorarea pe care Mihăiță a simțit-o când l-a văzut prima oară.

Spre nord, în susul apei, sunt rămășițele de ciment ale celui dintâi pod, rămase ca niște diguri întăritoare ale țărmlui. Aci, apa e multă și clocotește în ochiuri cotelite de adâncime. S'a scaldat și el de câtevaori în Olt cu prietenii, dar niciodată n'a avut curajul să se lase în viitura d'aci, pe care numai meșterii înnotători puteau s'o birue.

Drept, ca o umbră crescută din întăritura ce-a fost odată umăr de pod, Mihăiță privi lung la balaurul ce venea mult, imens de mult, din negura zăvoifului și se vărsă spre sud, licărind în jocuri stranii spinările valurilor, privi cu incremenire, dar pătruns de convingerea care îl adusese aci.

Și cum privea, simțea că se liniștește de toată oboseala ; numai gândea nimic, ci asculta orăcăitul broaștelor adunate pe mafuri, care cântau, par'că prohodul tămăduirii sale.

— Așa a fost să fie... schinci cutremurat până în oase, și vorba îl asvârli în vâjăiturile cu înghițituri ale Oltului.

A bubuit ceva în noapte, dar nimeni n'a auzit și când și când, în curgerea de istoavă a valurilor, se mai vedea fruntea de mort a lui Mihăiță, dus repede, neînchipuț de repede, în călătoria cea mare.

* * *

Nimeni nu știe ce e cu Mihăiță. Au trecut săptămâni și tot nu s'a dat de urma lui. Între timp, directorul a afișat sentința de eliminare din toate școalele statului, a adunat liceul și a ținut un discurs pe seama «pușlamalei care s'a dus în lume să slugărnicească prin porturi sau să tâlhărească» și a chemat părinții cărora le-a dat actele, ocărându-i răutăcios și aspru.

Dar pe lelea Stanca a apucat-o un dor ce-i covârșește inima. Nu mai vrea să știe nimic de școală. Are presimțiri negre și, într'o noapte, svârcolindu-se de nesomn, a auzit, par'că, lămurit, cum cineva i-a spus în ureche să-i facă pomeni copilului. Și tot atunci, Pătru Vișan plângea amarnic răscolind cu un băț cenușa din vatră.

A doua zi, au plecat iar la Slatina și n'a rămas om întâlnit în drum, pe care să nu-l întrebe: «dacă n'a văzut sau n'a auzit de un băiețuș, așa și-așa, cu ochii albaștri, rușinos și îmbrăcat în strae de școlar, că greu mare s'a lăsat pe sufletele lor de când nu-i mai știu de urmă». Dar toți răspundeau din umeri și numai câte unul zicea așa: «Dumnezeu să-l ierte»!...

Și lelea Stanca s'a dus la o vrăjitoare meșteră, care știe să oprească apele și să aducă în sbor pe cel dorit, dar vrăjitoarea i-a spus să-i facă pomeni, că Mihăiță, într'o noapte cu umezeală de toamnă, sub un cer turbure, s'a cununat cu vâjâitura Oltului.

DRUM CĂTRE MINE

DE

D. CIUREZU

Au crescut pridvoare 'n soare din pământ
În adâncuri de pădure 'ntunecată,
Unde Jiul prinde 'n matca-î tulburată
Un ostrov plin de răcoare și de vînt.

Își răstoarnă 'n vadul apei dus de vreme,
Umbre moi, cu plopii 'n tremur de lumini,
Și-și ascunde-un ochiu sălbatec în arini
Lângă copca grea de miluri și blesteme.

Pe potecile-î sonore de balade,
Unde roibii poartă 'n goană patimi mari,
Vin amurguri și credințe de barbari
Și năluci de-argint, pe ramuri, luna cade.

Muguresc pe prispă gânduri și mușcate
Și păianjeni lungi de basme se urzesc
Pe ferestre diminețile 'nfioresc
Gonind umbre și castele fermecate.

Și cu taina care-î poartă legământ
Își îmbie câte-o casă spre lumină
Și din prîspa ei sfios se 'nchină,
Către larg, către 'nălțimi, către pământ.

Pe-aci drumul cătră mine se strecoară
Unde-mi cresc și-mi sbor porumbii pîlc rotat,
Inflorînd un ram de gînduri peste sat
Ca un măr întins pe cer în primăvară

Ochii mei c'un cerc de soare mi-î alînt
Și mi-î cresc în apa-adîncă-a depărtării,
Cu furtuna și cu liniștile mării
Și cu cerul ce se pierde, căi de argint.

Prundul unde moare-amurgul mi-l descânt
Cu puteri ce rup în mine cântul lor,
Cum ar rupe în piept de maluri un isvor
Cu puterea care-l mână din pământ.

Intind punte de lumină pe pădure
Și arunc un pumn de basme pe cărări,
Trimit luna, navă albă, peste mări
Și ascult cum cresc în mine creste sure.

Port mândria de luceferi singurateci
Peste timple de arșiță și de lut
Și 'npietrît în luciul rece eu ascult,
Cum se 'nchină peste veacuri doi lunateci.

Sui cărarea care 'ndeamnă către mine
Unde culmile 'ntind mâna să te-ajute
Unde odihnesc pe ramuri înălțimi necunoscute,
Unde ziua mână 'n neguri ape line.

Liniești grele de poiene înpietrite
Te vor săruta pe glesne cu răcori,
Vor veni umbrindu-ți calea, drumurile de cocori
Și te vor privi mirate depărtările 'nflorite.

Un păianjen de lumină va urzi
Drum de bură și poveste peste văi,
Și vor ciripi de păsări pașii tăi
Și-ți vor muguri pe umeri zori de zi.

Primăvara mea din brațe te-o cuprinde
Ca pe-un bulgăre de-amiază pripitor,
Indoind un pom sălbatec pe-un isvor
Unde gândul meu se sbate și s'aprinde.

Și pe creanga mea de aur vei muri
Ca o pasăre de piatră din povești,
Doar descântecul să știe cine ești
Când minunea mea de gânduri va 'nflori...

Și clipind din maluri sara peste sat,
A rămas jucând prin neguri gândul meu,
Să-ți adoarmă peste frunte -- flutur greu --
Și să-ți scuture pe timple cer curat.

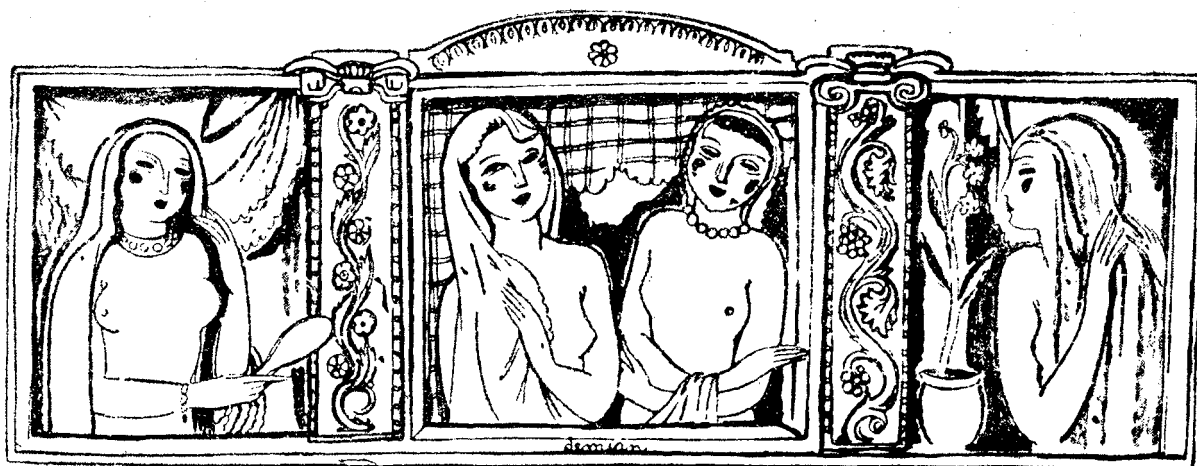
Plopii stau morman de frică lângă Jii
Și se miră unde cură-atita apă,
Gândul meu cuprins de lună vad își sapă
Și se 'ngroapă 'n cuib de stele argintii.

Adunând un arc de aripi peste tine
Imi întorn în prispă ochii duși în zări
Și ascult cum sună drumu 'n depărtări
Intr'un tropot de baladă care vine.

Și pe prispa năruită de 'ntuneric
Am rămas un cuib de soare părăsit
Am întins un ram în noapte și-a 'nflorit
Troenind subt floarea-i albă-un drum himeric.

Iar porumbii strânși pe umeri osteniți
Au dormit cu capu 'n aripi uguind,
Cind comorile pe mäguri se aprind
Și când pleoapele se 'nclină pe dorinți.

P O E S I I

DE

EMIL ISAC

CÂNTECE DE COPII...

Stelele sint copiii ce mor părăsiți
Și pe cei rătăciți în nori îi regăsiți.

De-aceia aleargă sufletul lor neastâmpărat,
Voi sunteți copiii Cerului-Impărat!

În flori înfloriți, impietriți în piatră,
Sinteți poate jăratecul stins de pe vatră.

Și când în noapte ai diavolului cîini latră,
Să nu vă supărați că dau în ei cu piatră.

Voi sinteți poate flori, o, cine vă cumpără, cine?
O, cît de fericit aș fi, să vă pot purta cu mine!

Sinteți stele, ori flori, cine mi-ar putea spune?
Cînd izvorul veșnicei taine nu 'nceată să sune!

O, copii care-ați murit uitați de lumea toată,
Sufletul vostru este o lebedă ce'n lacul albastru innoată...

Lebedă își scutură aripile cînd mă vede de bucurie,
Sufletul cărui copil mi se arată în seara tîrzie?...

FRAGILE

Acum au miros fragile, miroase a roșu și a jale,
Fragile sînt picuri dulci de sînge, ce te opresc în cale
Ca să-ți aduci amînte de buzele iubitei tale...

O, dulci și trecătoare nimicuri, o mirositoare și tanice fragi
Sînteți ca dinții femeii mele ce-mi sunt dragi.

Sînteți prea trecătoare și gustul lor îl simt pe vinetele-mi buze,
Poate sînteți sărutarea unei necunoscute și triste Muze.

O, fragilor, parfumul vost'-e parcă parfumul de pe-o roșie cunună
Pe care-o botează argîntul lui Dumnezeu ce strălucește alb în lună.

ÎN INIMĂ...

...In inimă să mă închizi
Cu a iubirii chee
Frumoasa mea femeie.

Si să mă porți în tine
Și răul mult din mine
Tu să-l străformi în bine.

Căci tu ești eu și eu sînt tu
Ne-așteapt' aceeaș cale.

De voiu muri, voiu străluci
În lacrămile tale.

MORMÂNTUL UNEI ÎNVĂȚĂTOARE

DE

VASILE BÂNCILĂ

Dimineață de toamnă. Culori grele, mature, în atmosferă, amestecate cu pale și pseudopode de neguri luminate de soare, care pornește cu oarecare greutate să încălzească lumea. Și totuș e în aer ceva suav, rectules, un fel de alaiu mut, fără început și fără sfârșit, de festivități melancolice, o delicatețe de rămas bun, natura oficiind agale, prevenitor și subtil, ca o iubită și ca o preoteasă înaintea despărțirii irevocabile.

Trenul s'a oprit în marginea unei comune așezată la vreo zece — douăzeci de kilometri depărtare de capitala județului.

Ochii călătoresc încă. Fac virajii mari și apoi se așează pe imaginea încadrată în crengi de salcâmi și duzi a școlii, care e aproape. Pornesc. Școala e mare, cu patru săli, și are, aproape, localul mai mic al „școlii vechi“, încă în bună stare, servind pentru prisosul de elevi. Curte întinsă, zaplaz lung ca la o cazarmă, așezare frumoasă în mijlocul satului, pe drumul drept și larg ce duce la gara apropiată.

E ora opt și jumătate. Curtea e plină de elevi, țărani și țărance în miniatură, noduri de viață vârtoasă. Căciuli mari „cât o zi de post“ acoperă obraji bucălați și cu pielea aspră. Fetitele, unele bălane, altele ochșeșele, au un timpuriu aer de gospodine. Multe picioare goale, cărora însă nici nu le pasă, sănătate și vioșie.

Copiii s'au adunat, în primul moment, în jurul meu, întru câțva amuzați, întru câțva amabili. Nu e nici un învățător. E prea devreme. Cursurile încep la nouă. Totuș, e ciudat că nu e nimeni să-ți iasă înainte, nici măcar directorul, care are locuința alături.

— „Unde e domnul?“

— „La ciocani!“

Până acum, când lipsia vreun copil ori un „domn“, era „la cules“; acum e la tăiat și adus ciocanii, ale căror foi le vor mânca vitele, în lipsă de altceva, iar ogrinjiile vor servi la foc. Viața omului la țară este ecoul rulării periodice a fenomenelor naturii.

Copiii, întrerupți câteva momente din jocul lor, încep să se depărteze și să se 'mpartă iar în echipe de jocuri. Unii, mai aproape de mine, se joacă la „capra“.

— „Capul la cutie, măi Dedule, că te pălesc cu chiciorul...”

Și de câte ori sar peste cel care e de rând, au grijă să spună:

— „Măturică neagră!”

Sunt respectuoși, dar nu sunt de loc timizi. La drept vorbind, nu prea știu ce e cu mine, deși, în cele din urmă, cam încep să bănuiesc. Continuă să se joace în voie, iar fetele fac galerie. Câțiva copii au rămas însă credincioși pe lângă mine, parc'ar vrea să facă pe gazdele. Ghiozdanul le spânzură pe un șold, iar ochii, negri, albaștri deschis, căprii, îi țin țigla la mine. Umblu cu ei prin curte. Imi place această suită. Curtea, nemăturată de multă vreme, e acoperită de frunze și de paie. În dreptul unei clase, o curte mică și mocirloasă închisă cu drugi orizontali, în care domnul director crește porci. În dreptul altei clase, un puț părăsit. Nu mai are nici urmă de ghizduri, pământul a început să se năruie. Stă așa de câțiva ani. Copiii se distrează crud, uneori, aruncându-și unul altuia căciulele în hăul dinăuntru. Nu se vede fundul și acestor țărănei nu le e frică să priviască înăuntru. Copilul de țară are reflexe sigure și instincte de defensivă, pe cari nu le are copilul de oraș. De mic, e o făptură, care știe să se apere singură. Totuș, o nenorocire se poate oricând întâmpla. Am văzut și 'n apropierea altor școli puțuri părăsite ori năruite și nimeni nu se gândia să ia măsuri. Aici, cel puțin, e chiar în curtea școlii. Să fi adus elevii fiecare câte un pumn de țărăna, în atâta timp, și tot l-ar fi umplut.

Am ajuns cu suita mea la poarta ce dă pe altă uliță. Fiindcă domniii învățători întârzie, deși a trecut de nouă, ne punem la vorbă. Privesc în lungul străzii copiii, cari mai vin încă la școală, dovedind și prin aceasta că „domniii” obișnuiesc să întârzie — și pun câte o întrebare. Mai întâiu, lămurim o chestiune de dicționar: înțelesul cuvintelor „ciocani”, „ciocani mici”, „ciocălăi”... Apoi aflu că domniii învățători sunt oameni foarte ocupați cu treburi gospodărești și că zilele din urmă n'au mai lipsit, dar unul a lipsit săptămâna trecută, altul săptămâna cealaltă, altul sau acelaș a mai lipsit nu știu când — prin urmare, așa, când îi incolțește vreo nevoie. Copiii nici nu caută să ascundă și nici nu au nici cel mai mic aer de trădători. Dacă aș fi văzut la ei ori una ori alta din aceste două trăsături sufletești nu i-aș fi întreat. Ei răspund sincer, fiindcă li se pare firesc ca domniii să lipsiască așa, din când în când. N'are domnul treburi? Iar copilul de țară nu glumește cu necazurile și treburile vieții? Astea sunt întâia realitate, chiar pentru el. Copilul de țară are unele preocupări și gravități de adult, deși, în altă privință, e mai copil decât copilul de oraș. Copilul de țară trăiește în continuă comuniune cu necazurile și munca părinților. Asta-l face mai om, mai grav, îl prepară mai propriu pentru viață, pe când copilul de oraș trăiește într'o lume mai factice. Seriozități mate de adult și naivități mitice de primitiv țes sufletul copilului de țaran; frivolități artificiale și precocități de logică formală matură împletesc sufletul copilului de orașan. Deaceea copilul de sat nu se miră că domnul învățător mai și lipsește. Că doar n'o să-și lase domnul ciocanii netăiați? Li întreb, pe urmă, dacă le place să învețe carte, deși aici cel puțin mă așteptam la un răspuns convențional. Dar ei îmi răspund prompt cu aceeaș sinceritate:

— „Invățăm, că altfel ne dă bătaie!”

— „P'asta-l bate în fiecare zi și tot nu știe”..., adaogă răsând altul din grup.

— „Și cum vă bate?”, întreb eu indiferent.

— „Ne pune cu spatele (copilul zicea alt cuvânt, mai plastic!) pe bancă, altul ne ține de cap și domnul ne dă cu bastonul”.

— „Ne bate și la palmă cu nua de roșcovan (în curtea împrejmuită cu salcâmi erau înadevăr și câțiva roșcovani, plantați probabil cu scopul de a servi ca ... material didactic.)”

-- „Dar pe fete?”

-- „Pe ele nu le pune cu ... spatele pe bancă”, răspunde un copil, nițel rușinat și cuviincios, nițel drăcos. „Pe ele le ia de ciuf”.

-- „Și ... care domn bate mai tare?”

Aici se naște controversă, fiecare copil cerând întâietatea pentru învățătorul dela clasa lui.

Lăsând la o parte chestiunea bății, e de observat însă că pentru copiii dela țară, a învăța carte nu e cumva o plăcere, un sport voluptuos, cum vrea pedagogia modernă, ci ceva serios. Viața, pentru viziunea lor, nu se petrece pe planul eudemonist. Numai copilul de oraș cere să faci ca totul să-i fie plăcut. Copilul de țară chiar dacă iubește și-i place cartea—ceea ce e de foarte multe ori—dar, dacă ar putea să-și lămuriască atitudinea, ar refuza să o considere ca o plăcere. Cartea e lucru serios, hieratic, ca tot ce e important în viață. Asta înseamnă pentru copilul de țară stăpânire de sine, efort, integrare în ansamblul grav al vieții. Și cine știe dacă pedagogia de azi n'ar trebui să stea să de-libereze mai mult, când aplică principiile ei de educație eudemonică și libertară la țară, unde e o întreagă seriozitate, pe care copilul a moștenit-o, pe care o are în sânge, singura în stare, poate, să disciplineze instinctele unor oameni așa de valizi și care, pe lângă acestea, se integrează așa de potrivit în peisagiul grav și larg al naturii.

În timpul acesta, câteva fete au început să măture de zor prin curte (ca la aproape toate școlile de țară, nici aici nu mai e servitor), iar copiii au început să fie chemați în clase. Pe lângă mine, rămân puțini copii. Ei sunt dela două clase, de la cari domnii tot n'au venit încă. Li trimet și pe ei înăuntru. Acum s'a lămurit cam toată lumea ce rosturi am aici. Ingândurat și fără motiv de bucurie, mă îndrept spre cancelarie.

Pe culoare, nu s'a măturat parcă niciodată.

O cameră goală și murdară, care face impresia că a fost locuită de niște calici, e „cancelaria”. N'are nici o mobilă decât un dulap urât, fără nimic în el. Sunt nedumerit. N'am mai văzut, în vizitele de până acum, școală în așa hal. Vine un învățător, pe care din întâmplare îl cunoașteam, fiindcă mi se plânsese că e împiedicat să-și valorifice drepturile la direcție. Are o aparență așa de umilă din punct de vedere moral, încât îmi face rău. Îmi spune mereu „domnia voastră” și vorbește timid și întretăiat. Îl întreb ce e cu „cancelaria”, și are aierul că nu știe nici el.

-- „Nu știu ... domnul director? Au stat în ea niște lucrători, niște italieni, cari au pus tabla la acoperiș”.

-- „Bine, dar unde stați în recreație?”

-- „Stăm prin clase, ne adunăm când la unul când la altul”.

-- „Dar registru de prezență unde-l țineți?”

-- „Registru e în clasa IV-a sau în a III-a. Nu știu bine unde e acum”.

-- „Și arhiva?”

-- „O ține domnul director acasă la el.”

E răcoare fizică și frig sufletesc. Sunt din ce în ce mai apăsător și mai îngândurat. Nu mai văd înainte oameni anume, ci semne de neglijență și de îmbătrânire precoce. Măsoar camera cu pași deprimați și nu mai întreb nimic. Învățătorul, de câte ori mă întorc, se întoarce și el, ca o păpușă. Are un aer aiurit. Nu mă interesează însă atât persoana lui, ci imaginea în suferință a „școlii românești”. Deodată, îmi amintesc că această cancelarie a fost, cu câțiva ani în urmă, teatrul unei întâmplări sângeroase, de care-mi vorbeau, cutremurați și intrigați totodată, elevii mei din ultima clasă a școlii normale. Chiar învățătorul, ce-mi sta acum în față, a fost bătut crunt de doi colegi ai săi, fiindcă nu făcea aceeaș politică cași ei. Îl pun să-mi povestească cum a fost. Povestirea e fără respirație

și impersonală. Parc'ar povesti cu gura altuia. Are discontinuitate, e incomplet și vorbește în fraze și propoziții scurte, cu multe eliptice. Aflu, astfel, că a venit de dimineață la școală și, în cancelarie, colegii săi l-au acuzat că s'a slujit de drapelul școlii pentru o manifestație a partidului său. După asta, l-au bătut, i-au smuls părul, l-au trântit jos și l-au călcat în picioare. A căzut în nesimțire. Când s'a trezit, soția unuia din cei doi bătauși, cari-l păzeau, îl spăla de sânge. L-au ridicat de jos și, cu revolverul în mână, l-au pus să dea o declarație precum că a venit beat la școală, a căzut și s'a rănit. Pe urmă i-au dat un jurnal să citească și o țigare.

— „De ce ți-au dat o țigare?”

— „Fiindcă eu is fumător ...”

El atâta știe că e „fumător”. Omul acesta are ceva din Ion, din Năpasta lui Caragiale. Greu m'a lămurit că i s'a dat o țigare nu din căință și nici din sadism și nici fiindcă e fumător, ci ca să pară că e normal, că n'are nimic, că e numai beat. Fiindcă la școală mai era și o învățătoare, care nu asistase la scenă și pe care cei doi au chemat-o la urmă.

— „Bine, dar copiii din școală n'au auzit?”

— „Nu știu. Cancelaria au închis-o cu cheia.”

— „Dar când a venit învățătoarea, de ce n'ai protestat, de ce n'ai spus ce ți s'a întâmplat?”

— „Mi-era teamă că mă impușcă, domnule inspector. Așa mi-au spus. Unul ținea mereu mâna în buzunar, unde avea revolverul. Și învățătoarea a dat și ea o declarație că eram beat. Dar dintr'asta s'a speriat. A căzut la pat și a zăcut în spital șapte luni. A murit. Oamenii spun că i s'a făcut de moarte de atunci. Dac'avea douăzeci de ani... De abea venise de un an dela școala normală...”

— „Și, nu i-a pedepsit?”

— „Nu. I-a achitat la Consiliul Permanent. Erau cu toții dintr'un partid. Și-mi luaseră declarația. Iar fata murise”.

— „Dar, pe dumneata nu te-au ... pedepsit?”

Nu înțelege ironia acestei eventualități. Imi răspunde numai simplu:

— „Nu, am scăpat, domnule inspector.”

Mai aflu că unul din cei doi eroi, a bătut și pe nașul său. Că acum sunt în rele raporturi chiar între ei. Că unul a trecut la alt partid, care l-a și mutat la oraș, fiindcă i se făcuseră „copiii de liceu”.

— „Numai ea putrezește 'n pământ acum” — se simte indemnat învățătorul să conchidă, pe jumătate intunecat, pe jumătate induișat, însă, iarăș, total impersonal. Nu știu dacă în tot ce-a spus e adevărul. Dar tendențios n'a fost. Fiindcă a vorbit cași când ar fi fost vorba despre altul, deși, de fapt, omul acesta suferă și uneori își cere dreptul așa cum poate. Dar în mîntea lui, lucrurile se cam amestecă. Vede câteodată ca prin ceață. N'are încă treizeci de ani și are multe fire de păr alb. Gesturi moi și ochii obosiți, cu privirea ușor rătăcitoare.

Tăcem, urmărind-ne fiecare gândurile. Învățătorul nu îndrăznește să mă întrebe nimic. Mi se pare că amândoi avem impresia că umbra muștrătoare a învățătoarei sacrificate a venit în această încăpere.

Apoi cer lămuriri despre local. S'a ridicat curând după războiu. E unul dintre cele mai mari din județ. A costat cam un milion. Dar s'au strâns vreo două milioane. Erau bani atunci. Restul s'a luat la oraș. Mobilier nu s'a făcut. Atenanțele necesare higienii unei școli, deasemenea nu s'au făcut. Înțeleg. Ce trebuiau toate acestea? Trebuia doar localul trufaș și gol — ca să fie pus în album. Cât pentru materialul didactic, școala fiind mare

și aproape de oraș (și, adăog, învățătorii făcând politică), au dat și statul și diferite instituții. Dar îl ține tot domnul director, acasă la el...

Mă hotărâsc, în sfârșit, să vizitez clasele. La unul din capetele culuoarului se aude larmă. Mă îndrept într'acolo. În fața ușii fac stagiū, fiindcă nu e nici un fel de mâner, cum nu era nici la cancelarie și cum, aveam să văd pe urmă, nu era nici la alte două clase. Bat cu putere în ușă de mai multe ori. Înăuntru însă e atâta gălăgie că nu aude nimeni. Din întâmplare mai mult, deschide un poșdic, care probabil avea treabă afară. În clasă, praf, popor mult, pereți goi. Bănci și catedră și dușumea aduse la aceeaș culoare. Copiii stau nemîșcați la locurile lor, așteptând calm să vadă ce o să se întâmple. Asta e clasa unui învățător, care lipsește, care, fără să facă nici o formă, a plecat la oraș, probabil la un proces, după cum aveau să-și dea colegii cu părerea. După atitudinea, în care i-am găsit pe elevi, s'ar zice că aici domnul lipsește cel mai des. Ceeace mi se pare mai grav însă, nu sunt lipsurile integrale, ci întârzierile de la clasă, mult mai frecvente și mai neregulate...

Intru la clasa unde se face cursul complimentary. Din cei 45 de înscriși în clasele V-a — VII-a, nu-s decât doi prezenți — două fete. Invățătoarea, o domnișoară sigură de sine, îmi spune că deobicei are „mai mulți“ elevi; dar acum sunt la cules. Părinții celor două eleve prezente nu sunt plugari ori n'au pământ, altfel ar fi fost și ele la câmp. Una e înaltă, alta e pitică. Invățătoarea face lecția cu fiecare, postându-se aproape în fața ei. Când isprăvește cu una, se duce la cealaltă. Când își obosește gâtul uitându-se în sus, și-l odihnește uitându-se în jos. În momentul intrării în clasă, asculta pe una din eleve despre „dermă și epidermă“ și alte lucruri tot așa de limpezi și de utile țaranului, care dacă suferă multe pe pielea lui și o arată în expresiile graiului, n'a bănuit niciodată ce e geologia și straturile pielii. Ce e curios, e că domnișoara invățătoare ascultă uitându-se pe carte ca un violist pe partitură și acest lucru i se pare foarte firesc, deși a făcut școala normală după războiu. Prezența unui străin nu o face deloc să ascundă cartea. Isprăvind două lecții, trimite elevele în curte și 'ncepe brusc să-mi spună cu parapon istoria unei transferări ilegale și a unui proces, pe care-l are acum la Casație. Apoi trece la alegerile pentru postul de director al școlii. Cum un învățător din împrejurimi, tare în mandibule, i-a pus în vedere să voteze „cu ei“, fiindcă ei sunt numeroși, în partea locului, într'un anume partid, și ea trebuie să fie „cu cei tari“ căci altfel, când vor veni la putere, „o s'o mute la capăt de țară“. Și văzând că nu se lasă convinsă, a adăogat: „dacă nu votezi cu noi, o să scornim lucruri rușinoase despre dumneata și nu te mai măriți niciodată“. Oricât devenisem de pasiv în aparență, hotărît să înregistrez totul ca o peliculă, nu m'am putut opri să nu mă minunez în fața acestei solidarități politice negative și în fața acestui sadism primitiv în scornirea mijloacelor de luptă. Invățătoarea, constatând probabil efectul și jubilând rece în sine, a tăcut. Privesc prin fereastră în stradă, în timp ce problema se organizează, și sunt adus în realitate de trecerea zgomotoasă a unei căruțe, cu doi cai zdraveni. În căruță, un om gras, fără cravată, solid plantat, bucurându-se de viață cu vigoare de haiduc și de mic feudal. E chear învățătorul, de care tocmai îmi vorbise invățătoarea. Trecea cu o căruță dinspre gară și se ducea în satul său. Asta în orele de curs. Dimineața, văzusem, în aceeaș gară, pe alt învățător de la școala lui...

Înainte de a părăsi clasa, mi se mai servește una, așa, în treacăt, crezând că mi se spune o noutate: „domnul director se ocupă mai mult cu gospodăria lui“... Nu răspund nimic și intru în clasa cea mai apropiată. Ușa era deschisă. Băncile bine populate. Pe catedră, o femeie tânără, slabă, cu chipul regulat, incremenită și lividă de spaimă. Nici ea, nici copiii nu se mișcă, în tăcerea de mormânt, parcă ar fi așteptat să-i decapitez

pe toți. Doamna învățătoare îmi dă câteva lămuriri monosilabice și mai mult în șoaptă, când o întreb. E contrariul locvacității din clasa precedentă. De ce însă atâta teamă? Doamna parcă s'a făcut și mai subțire de frică. În acest moment, nu mai e nici învățătoare, nici femeie, ci un copil speriat. Ori e ceva special ori organele de control de până acum au inspăimântat lumea.

În alt fund de culoar, face lecții, în clasa I-a, învățătorul cu care mă întreținusem în cancelarie. Asist la o lecție de abecedar. Sunt surprins că găsesc în desfășurarea lecției elemente bune, piese pedagogice juste, numai articulația de ansamblu e oarecum des-perechiată și are ceva tremurat. Iar când desenează la tablă un copac, în numele căruia se găsea litera nouă de învățat, se uită în carte... Învățătorul acesta dorește să i se dea direcția. E dreptul lui, de altfel, să aibă această dorință, deși, după înfățișare, pare fără dorințe. Dar unde e acea incisivitate în ținută necesară unui director corect? Va putea s'o capete? Pe de altă parte, școala aceasta are nevoie mai mult decât alta de un director de ispravă, care să sfințească locul...

Mi-a mai rămas o clasă de văzut. Aceasta e în localul vechiu, local cu o singură sală de clasă și cu locuința directorului, așa cum se făcea înainte de război. Copiii sunt singuri. E clasa domnului director, care n'a avut încă timp să vină de la câmp, unde desigur i s'a trimis veste. Odată în fața elevilor, mi-am înghițit nemulțumirea și, spontan, profesorul dinăuntru meu a vorbit. Am început să fac lecția de aritmetică, pe care o aveau. Li se dăduse de făcut acasă nu mai puțin de 54 de șocoteli! Să fie, probabil, și pentru când va lipsi domnul. Dar prea puțini le-au făcut în întregime și prea puțini le-au făcut corect. Copiii nu-s proști, dar se vade că-s înclieiați, că nu sunt prelucrați de munca ordonată și prevenitoare în școală. Fetele, mai ales, nu pricep mai nimic din șocotelile aritmetice. Se uită senin, imobile, fără să încerce măcar să gândiască. Dincolo de retină, nu trece aproape nimic. Băieții ici și colo tot mai răspund. Câte unul-două gândesc bine, sunt puși pe roate, mai mult prin vocație proprie. Tocmai când nu mai doriaș să vină învățătorul, se deschide ușa timid și își face apariția. Om tânăr, cu trupul drept, cu fața înegrită de munca în natură. Are o mină așa de speriată și de supusă, că mă înduioșează subit. Acest sentiment neașteptat mă surprinde pe mine însumi. O milă largă, atotcuprinzătoare, își face loc pentru toți și pentru toate. Dau drumul copiilor. În clasă nu e catedră, ci o masă de brad neîngrijită. Într'un colț, un dulap mare plin cu cărți. Se vede că n'a mai fost deschis de multă vreme. Aproape două sute de volume au fost date de un Evreu — date în pustiu mai mult. Îl întreb de ce nu mută biblioteca în cancelarie. Schițează un răspuns vag, precizat însă de privire. I se pare enorm de greu, cași când ar trebui să mute un munte. Greu și inutil. Ieșim pe coridorul unic. Are grijă să mă întrebe unde iau prânzul, gata să facă pregătiri și sacrificii în acest sens. Și nu o face din spirit de diplomație. Îi răspund, fără a-l jicni, să n'aibă nici o grijă și în acelaș timp mă gândesc la pitorescul gastronomic sacrosanct al organelor tradiționale de control... Trebuie că era ceva, devreme ce și acest învățător, umilit de starea în care a fost găsit, a avut curajul să întrebe. Datoria de a se îngriji de masa domnului inspector sau revizor să facă oarecum parte din obligațiile profesionale ale învățătorului? Cum te înfățișezi la o școală, printre primele întrebări și îmbieri, cari îți se pun, e și aceasta... Îl ispitesc să-mi spună despre nevoile lui. Soția n'are nici un post. A fost odată la un atelier școlar. Are copii. Iar statul nu plătește. Nici lefurile, nici pe servitor. Nici bani pentru lemne n'are, deși iarna e aproape. Când a trebuit să dea fostului servitor al școlii două mii de lei din banii lui, parcă s'a deschis pământul. Acum nu mai are nici un om de ajutor „să-l aibă împrejur”. Trebuie să vadă el și de școală și de gospodărie. Toate astea le spune cu vorbe puține, conturate, rare, modeste și fără să vrea să demonstreze nimic.

Intră copiii în clasă și directorul rămâne cu ei. Ies în curte. Simt nevoia să rămân singur. E mijlocul orei de clasă. Domnișoara dela cursul complimentar a ieșit în balconul clădirii principale să ia aer. Apoi dispare. O tristețe compactă, agitată în surdina de nemulțumiri reținute, mă stăpânește. Sat aproape de oraș, curte din belșug, clădire solidă și măreață — și totuș școala e aproape falimentară. Ce s'ar putea face aici! Mai bine un bordeiu, dar alt spirit. Criza de oameni e, de fapt, singura criză. Învățătorii de aici sunt și ei, la urma urmei, niște bieți oameni. Ar trebui îndemnați și controlați. În satul și la școala aceasta aveam să mai viu și să găsec altă stare de lucruri. Învățătorul vrea să știe că se ocupă cineva de el. Și trebuie să se înlătore condițiile materiale, cari produc o adevărată *evadare din misiune*. Când leafa a uitat să mai vină ori e neindestulătoare, ai acelaș drept de a condamna pe învățător că-și vede de câmp? Face plugărie ori crește porci — și tot nu iese la vâpsea. Un învățător destoinic, din alt sat, avea să-mi spună mai târziu: „domnule profesor, am treizeci de pogoane de pământ. Până acum le-am arendat. Imi convenia. Mă ocupam numai de școală. Dar de-acum n'am să mai dau nici o palmă de loc. Il ar eu pe tot. Atunci, o să pot aștepta leafa...” Vinovații nu sunt deci într'un singur loc. Ei trebuie căutați cam peste tot...

Adun pe toți învățătorii într'o clasă și fac un crâmpeiu de anchetă pentru propria mea lămurire. Școala are aproape douăzeci de pogoane de pământ. Avea aproape treizeci, dar zece le-a luat un fost revizor și s'a împroprietărit singur, deși se mai împroprietărise și în altă parte. „Câmpul de experiență” al școlii are trei hectare, dar nu se face nici o experiență. Manualele școlare le-au introdus târziu, fiindcă abea au adus elevii banii. Au luat manualele, cari mai rămăseseră și, în orice caz, cele mai ieftine, chiar dacă-s cele mai slabe, și cari dau rabat mai mult — de la 25% până la 40%. Rabatul l-au luat ei, învățătorii. Lucrări practice, modelaj, muzeu... nu pot să-mi arate nimic din toate acestea. Activitatea extrașcolară aproape că nu există. Serbare n'a mai fost dela Sf. Petru și dela Crăciun. Biblioteca stă mai mult închisă, fiindcă se pierdeau cărțile. Venia să împrumute cărți un căpitan de rezervă, un agent fiscal... Țăranii nu vin și nici oamenii școlii nu s'au dus să-i caute... Învățătorii nu trăiesc în armonie. Ei spun cinstit de ce nu se împacă. Totul pleacă dela politică.

Sunt lăsat singur să fac procesul-verbal. A rămas numai învățătorul dela clasa I-a. Scriu rânduri puține, cari zăgăduiesc durerea. Deodată, fără nici o introducere, în timp ce scriu, aud ceva ca un scâncet: „vă rog... să mă faceți pe mine director... că am mai multe drepturi...” E atâta modestie psihică și lipsă de tactică în această rugămintă, că mă gândesc, cu o melancolie în plus, la firea acestui om. Apoi la situația materială și nevoile lui și ale celui alt, directorul de azi. Soția lui e învățătoarea cu aerul inspăimântat. Au locuință proprie în sat. Dar, nu-mi hotărăsc nici o concluzie...

Împreună cu cei doi învățători, pornesc să văd satul. Uliți drepte, aerate, curți regul te și uniforme, case încăpătoare, salcâmi mulți dealungul gardurilor, geometrizar și mai mult decorul. Iar peste sat, cupola de infinit necontrazis de nimic a cerului de șes. Cadrul larg și impersonal alungă din minte nemulțumirile dela școală. Rămâne numai o melancolie abstractizată, peste care se așează voioșia de a vedea oameni și locuri. Nici învățătorii nu se mai simt așa de umiliți. Suntem cu toții, aproape la fel, oameni, învățului de aceeaș natură și acelaș infinit. Nu departe de școală, e o movilă mare. Pe ea a fost, în vremea turcească, spânzurătoare, iar, lângă ea, conacul muftiului — turcul stăpân în aceste părți și ajutor al pașei din întreaga raia. Mai mult însă nu știu învățătorii din acest trecut amestecat, pitoresc, care trimete încă ecouri de legendă, ce se pierd nereceptate de nimeni, trecut ce pare preistorie, deși e al strămoșilor noștri apropiați. Satul, așa cum e azi, e sat nou, fiind întemeiat acum vreo cincizeci de ani, când s'au dat locuri

după legea de improprietărire de la 1879. Nici înainte acest ținut nu era pustiu. Cu vreo sută de ani în urmă, au venit pe aici mocani cu oile din Râmnicul-Sărat, de pe la Vâlcele, unde stătuseră altă sută de ani (poporul măsoară istoria cu sutele: timpul vechiu e acum o sută de ani, iar infinitul istoric e acum câteva sute de ani) și au întemeiat târle pe dâmbul Bordoșanilor. Mai târziu, o parte din acești târlași au plecat mai departe și au ajuns până în Dobrogea, unde au rămas. Cei mai mulți însă, s'au așezat în satul actual, acum cincizeci de ani, împreună cu cei ce se improprietăriseră aici din satele inconjurătoare, mai apropiate ori mai depărtate: Scorțaru, Ianca, Șuțu, Găiseanca... La câțiva kilometri de satul de azi, mai erau și târlele Toporeni, lângă locul mineral, căruia și acum oamenii îi spun lacul Toporeni, deși geografii nu-i spun tot așa. Și Toporeni au venit tot aici. Azi nu mai e nimeni mocan. Toți locuitorii satului sunt cojani plugari.

Mergând pe drum, aud un clopot mizer și uniform. E o căruță cu coviltir de tablă. În partea din față, sus, are atârnat un clopoțel. Un singur cal și un om, care nu pare nici țaran, nici orașan. Coșul și fundul căruței sunt pline cu stâmburi ieftine și trecătoare. E ipostasa actuală, modernizată, oarecum americanizată, a marchitanului de odinioară, care umbla pe jos, cu lădița, cât un trunchiu de om, în spinare, lădița aceea, care a fost pentru copiii de țară întâiul tron cu minuni, mai scântecetor decât magazinele de la oraș... Acum vechii marchitani sau corôpcari, cum li se spune în Moldova, umblă prin ținuturile mai sărace ori pe la dealuri și munți. Aici au fost înlocuiți cu aceste căruțe ce dau ocol satului și-l taie pe toate liniile, iar omul, cu clopoțelul deasupra capului, nici nu-și mai strică gura. Lelițele, adepte din convingere, nevoie ori imitație ale cântecului

Bat-o focul cânepa
Că-i mai bună ațica...

ies în poartă și cumpără pe datorie. Când vine a doua oară, plătesc datoria trecută și se îndatorează din nou. Locuitorii nu-s destrăbalați, dar fac lux. Pentru lucruri mai mari se duc la oraș.

La un colț, un fel de cârciumă cu aer trist. E localul societății „Temperanța“. Aici nu se vinde vin, cel mult „șpriț“, și siropuri și sifon. Oamenii după ce s'au antrenat la băut, cer însă vin curat. Dar acum nu mai cer nimic. Proprietarul magazinului l-a umplut mai bine de jumătate cu știuleți de porumb. Pare plătisit și neocupat. Imi arată o sticlă, pe care i-a trimis-o societatea „Temperanța“ să fabrice sifon cu ea. Dar „sifonul“ acesta îl costă mai scump decât cel obișnuit. Acum nu-i mai calcă nimeni în prăvălie. Dealtfel, înțeleg că el s'a angajat cu treaba asta fără nici o convingere. Țaran șiret, a vrut numai să scape astfel de dările, pe cari le plătesc cârciumile adevărate — în număr de patru în acest sat.

Plimbându-ne așa, ajungem la capătul satului. Și o fereastră largă, ale cărei margini fug în lături la infinit, se deschide spre Bărăgan. Parcă suprafața, pe care e câmpul, islazul și satul, se bombează imperceptibil și se leagănă ușor. Respirația se face suavă și adâncă. Pământul pare solidar cu cerul, un fel de cer mai concentrat, un al doilea plan al infinitului cosmic. E o fericire pură, matematică. Siluete de sate vineții se schițează pe linia orizontului ca niște nori deși, poșitiți și lungiți pe pământ. Prin intervalele mari dintre sate, privirea alunecă în voluptatea rară de a se putea pierde.

Facem o traectorie mare pe islaz, în timp ce învățătorii răspund la întrebările mele rare și intrăm în cimitirul satului. Învățătorul, a cărui confesiune o ascultasem dimineața în cancelaria școlii, a căpătat acum un aer mai absent și mai înviorat totodată. Se pare că nici el nu se simte rău aici. Cele mai multe explicații, chear necerute dar întotdeauna

în ton, ca o expresie a lucrurilor înseși, ei mi le dă. De îndată ce am trecut tus-trei dincoace de poarta primitivă a cimitirului, am pierdut până și ultima amintire a calității noastre sociale. Suntem ca trei umbre în lăcașul umbrelor.

Salcâmi înalți înconjură cimitirul, iar, înspre sat, se înmulțesc, formând o pădure, parcă pentru a izola și mai mult de lume. În trei părți, se vede șesul, prin intervalele dintre salcâmi. Lanurile de porumb uscat, cu trunchiurile devastate de vânturile verii și ale toamnei, par un al doilea cimitir, exterior și nesfârșit, de cruci în ruină. Înăuntru, tufe numeroase și dese de liliaci, ici colo câte un mărăcin, câte un zarzăr pitic sau un măcieș. Ierburi multe, mari, uscate, mirodenizate, cu semințele coapte ori căzute, umplu aerul de aroma discretă, topită și arhaică a pământului. Crucile de lemn sunt aproape acoperite de crengile liliacilor și de ierburi. Hărburi cu resturi de tămâie și iarba arsă de la picioarele crucilor, arată pietatea celor cari au rămas și pașii de duioșie și de rit ai credinței. Pe deasupra, la nivelul vârfurilor de salcâmi, trece susurul abea bănuț al vântului, curgând mereu ca o apă, conturând și muzicalizând ambianța anonimă a cimitirului, pentru ca, pe de altă parte, să unifice totul într'un indistinct general, într'o fluiditate universală, în care moartea apare purificată și aproape fără sens. În lumina dulce, albă și cu irizări de spectru solar, în aerul limpede, distilat, impersonal, definitiv, cu duioșii și melancolii abstracte, guști un moment de repaos, bănuiești o unificare a vieții și a morții, o înlăturare firească a semnelor izolator artificial dintre ele. Aici înțelegi, mai propriu decât oriunde, de ce unul dintre scriitorii noștri mari a vorbit despre „pitoreștile cimitire ale satelor, unde moartea capătă o gravitate panteistă și melancolică de adevărată scufundare în natură, de irevocabilă întoarcere în țărână“...

Totul e intim și grav în același timp, umil și respectabil. Poporul nu mai duce în mormânt nici o vanitate și nici o iluzie personală. Moare ca un fir de iarbă, pe care-l răsuțește arșița verii. Se vede aceasta în modestia mormintelor și a crucilor. Numai într'o parte a cimitirului sunt cruci de piatră, unele învechite, aproape acoperite și ele de ierburi sau căzute, în resemnarea și pacea anonimului, la pământ, altele noi. Aceasta e influența orașului. Cetesc inscripțiile și aflu drame prescurtate pe piatră. Într'un loc, sunt cei trei feciori, pe cari i-a pierdut, în plină tinerețe, preotul din sat. În alt loc, e un flăcău pe care l-au împușcat soldații din armata de ocupație incartiruiți în acest sat: l-au împușcat în curte la el, ca să se amuze, într'un moment de plictiseală. În alte morminte, sunt băieți și fete întorși tuberculoși de la oraș ca să moară în satul lor... Ceeace m'a mirat, e că acum vedem întâia oară un obicei recent: cruci cu fotografii și pe cari scrie că aici odihnesc cutare și cutare, morți în anul... Și e lăsat loc gol pentru an. Răposații trăiesc încă și unii mai au mult până să moară. Țăranul tradițional e simplu și se pierde în natură. Dar țăranul influențat de oraș se face ciocoiu. Un mormânt e mai impozant. E al unei maimărimi din sat. Invățătorul îmi spune că a primit ca, în mormântul lui, să fie așezate osemintele „eroilor“. Eroii sunt câțiva morți din războiu, soldați în trecere pe aici, îngropați repede într'un colț de cimitir. Când i-a desgropat, hainele și livretul s'au fărâmițat ca veșmintele voevodului de la Biserica Domnească din Curtea-de-Argeș. Interesant că invățătorul spune „erou“, „eroi“, cași când ar spune „substantiv“, „masă“, „școală“, „copii“... Căci democrația, automăgulindu-se, a declarat eroi pe toți cei ce au murit în războiu... Cine înțelege frumusețea de a spune simplu: „mort în războiu“?..

Pașii ne-au dus, fără să știm anume, la un mormânt simplu, cu o cruce de lemn minusculă, fără nici o inscripție, lângă o latură a cimitirului. „Aici e locul ei, domnule inspector“, spuse invățătorul... Și văzând că mă uit puțin nedumerit, adaogă: „aici e mormântul învățătoarei...“. E singurul document, invizibil și acesta, al încăerării de odinioară din cancelaria școlii. Invățătorul, care, singur, își amintește de toate, începe să

fie emoționat în sinea lui: „doarme aici, domnule inspector...” Și îmi povestește întrerupt, în propoziții obiective, tragedia familiei acestei învățătoare, tragedie intimă, cu împletiri de ecouri până astăzi. Mama îi murise înaintea ei. Tatăl locuiește aici, dar a luat altă direcție sufletească. Și se luptă din greu cu nevoile materiale. Mormântul e cași părăsit. Numai când vin surorile, la câte o vacanță, de la oraș, plecate să-și facă un rost în viață, mai picură lângă el cuvânt de pomenire și de dragoste. Și învățătorul adoagă mai mult pentru el, amintindu-și de o lectură veche:

Mormânt făr' de noroc
Și fără prieteni...

Pacea anonimă a cimitirului se tulbură. Il părăsim și mergem la biserică, în timp ce emoția se adună în tăcere.

Biserica e în altă parte a satului. Salcâmi îi fac stat major în curtea cu lucernă. E mare și cu ziduri groase de mănăstire, dar cu pereții goi. „Din neștiință am făcut-o așa de trainică“, îmi spune părintele, care a venit, bucuros, să ne conducă. „Eram tânăr și credeam că orice biserică trebuie să aibă ziduri ca de cetate. S'a minunat și episcopul, când a văzut“. Preotul are șaptezeci de ani, e drept, voinic și legat gospodărește de viață. El a păstorit satul acesta aproape de la început, aici își are feciorii în pacea cimitirului, aici îi așteaptă să vină pe cei ce i-au mai rămas. Știe lucruri din trecut și e gata să lămuriască. Spune că au mai fost pe aici două sate, mai mult niște țărle: Melezu și Cosoru. Dar s'au desfăcut și oamenii de acolo s'au așezat tot în satul de acum. În câmp, înspre Miază-Noapte, e o cruce răsleață, dela 1853, dar nu se știe istoria ei. În spatele gării, unde se mai găsesc și acum cărămizi, cioburi, era înainte vreme „raionul poștii“. Aici schimbau caii, pentru ca să-i schimbe din nou la Ianca, Cilibia, Făurei și așa mai departe până la Buzău și apoi dincolo... La „movila muftiului“ era „și tribunal și ghilotină — acolo-i judeca, acolo-i spânzura!“ Și părintelui i se aprind ușor ochii. Văd aici un ecou al mentalității poporului, care nu apreciază nici azi separația puterilor în stat. Neseparația puterilor o fi ea antidemocratică, dar poporul o consideră. Înțelegere directă, fără forme, rapiditate și exemplaritate în pedeapsă — nu e asta adevărata dreptate?..

Mă îndrept spre gară. Înainte de a mă sui în vagon, aud în urmă pe cineva tropotind și găfâind. Un om matur, greoiu, cărunt, cu înfățișarea de gospodar, vrea neapărat să se prezinte. E învățătorul ce se întorsese de la oraș. Socotește inutil să se explice. În schimb, îmi face o rugămintă strict personală, cași când nimic nu s'a întâmplat. Fac ochii mari. Mă roagă să intervin pe lângă un învățător creditor de la oraș ca să-i mai ierte din datorie! Îi spun că n'am nici o autoritate s'o fac, că pentru asta trebuie să se judece și apoi să intervină puterea executivă, de va fi cazul... Nu-l pot însă îndupleca. Are credința că eu pot aranja lucrurile, că pot face dreptate. Îi promit că am să vorbesc, așa ca un particular. Dar lucrul mă și amuză. Va să zică și unii învățători au rămas tot la mentalitatea poporului, care se acomodează greu cu separația puterilor, tot la imaginea turcului Deli Mola, muftiul ce el judeca, el spânzura. Oare acest învățător n'a fost el însuși și judecător și jandarm în istoria din cancelaria școlii? Nu e unul din cei doi bătauși? De curiozitate și ca o verificare aproape indiferentă, îl întreb ce a fost cu acea bătaie. Răspunde, cu bonomie aproape, că n'a fost chear așa. „L-am luat numai de gât și i-am dat câteva palme, spre binele lui, că e băiat tânăr...“

Mă apropiu de oraș. Incet-încet, dispar amănuntele zilei și în suflet rămâne o elegie fără obiect. Negurile, cu cari plecasem dimineața, s'au risipit de demult. E zi frumoasă de toamnă înaintată. Pe câmp se văd, uneori, căciuli mari de hlujani sau întinderi de

păpușoiu fără știuleți ca niște părinți, cărora li s'au luat copiii. Peisagiul însă nu mă mă satisface. Intâmplarea cu învățătoarea reapare de la sine în conștiință, țesându-și imaginile, prinde să se impună singură atenției și să apară ca un simbol. Incep să-mi amintesc, întâiu cu greu, apoi cu o precizie ciudată. Acea învățătoare mi-a fost elevă, puțin timp, cu ani în urmă. O fată înaltă, slabă, cu trăsăturile virile, cu o seriozitate aproape, desperată, cu ceva vajnic în toată ființa, căutând să mântuie școala și temeinic și repede pentru a lua pe seama ei surorile și a le îngriji. Nu se juca cu viața. Când atâtea dintre colegile ei abea așteptau să termine, pentru ca să se emancipeze de familie, ea se gândia la munca și drama, cari o cereau acasă, pe cari voia să le întâmpine mai curând. Actualiza ceva din Fefelega lui Agârbiceanu. Așteptată cu nerăbdare de ai ei, a avut norocul să ia post chiar în satul natal. Dar se vede că singurul noroc din viață a fost ca să-i aducă cel mai mare nenoroc. A murit închisă în sine, a ajutat fără să spună la nimeni, și-a iubit surorile mai mici, nu s'a gândit la tinerețea ei și pe aceasta i-a luat-o repede viața. S'a stins, după cât se pare, victimă a instinctelor aspre ale satului și a vandalismului colegilor săi...

C R O N I C I

I D E I, O A M E N I, F A P T E

NOTĂ DESPRE „ANABASIS“ 0

Ion Pillat este printre poeții generației scriitoricești de mijloc una din conștiințele cele mai savante. Printre mănunchii actuali ai versului românesc sunt pușini aceia care, întocmai ca Ion Pillat, să împerecheze o inspirație mai pură cu o știință mai adâncă a poeziei. Dintre cele două mari izvoare ale creației, experiența vieții și experiența artei, Ion Pillat nu necotește pe cea dintâi, dar cea de-a doua acordă disciplină și noblețe cântecului său. Nichifor Crainic și Lucian Blaga sunt deopotrivă poeți de o mare cultură, întreținând intime raporturi cu mistica și cu filosofia, dar elementarul preponderază în ei asupra cultului. Altul este cazul lui Ion Pillat. Cu fiecare din bucățile sale, pătrundem într-o atmosferă purificată prin înalte meditații poetice, într-o lume de armonii studiate și controlate. Această situație a dat operii lui Ion Pillat o orientare hotărâtoare. Felul studios al poetului l-a orientat către compoziții programatice și ciclice, în așa fel încât opera să se desvolte de la o vreme după o logică internă, urmărită cu stricteță. Dar aceeași atitudine studioasă, a dublat în Ion Pillat pe poet prin cercetător și talmăcitor. Studiile sale asupra poeziei moderne, apoi traduceriile sale din liricii francezi și germani și acum în urmă versiunea românească a lui „Anabasis” de Saint-John Perse, sunt roadele acestui cult fervent închinat studiului poeziei.

Sunt numeroase motivele care l-au oprit pe Ion Pillat în fața poemului esoteric al lui Saint-John Perse. Poetului încercat în studiul formei și al limbii i-a plăcut fără îndolală să doboare dificultățile unui

text pecetluit. Dar Ion Pillat mai avea și un alt motiv pentru a-și proba puterile într-o astfel de lucrare. „Anabasis” este un poem al nomadismului, cântul epic al unui cuceritor. Un astfel de motiv ispitiase altădată pe tânărul poet român. Macedonski intonase trioletele nostalgice ale „Stepei” sale. Pe urmele lui, Ion Pillat, care se găsea atunci la primele lui volume dar care trecuse prin experiența Parnasului francez și a simbolismului, reia motivul în „Cântecul Stepei”. Cine recitește astăzi aceste strofe are încă un motiv să admire continuitatea muncii poetice a lui Ion Pillat, statornicia gândurilor sale urmărite deopotrivă în opera sa de creator original și de talmăcitor.

Am spus că poemul lui Saint-John Perse, denumit cu titlul operei în care Xenofon descrisese marea faptă de arme a „retragerii celor zece mii”, este o compoziție esoterică. Tâlcul lui este în adevăr adânc și cere pentru a fi înregistrat o percepție de gradul al doilea, o intuiție spirituală. „Anabasis” nu povestește fapte. Faptele, întâmplările epice le presimțim în substructura poemei, ca o temelie niciodată desvăluită. Din agitația și încordarea evenimentelor poetul nu reține decât înțelesul lor transcendent. „Anabasis” se desfășoară în regnul semnificațiilor. Unii din comentarii poemului și printre aceștia Lucien Fabre, au încercat să scoată în evidență dealungul acestei rapsodii conținutul ei învăluit de întâmplări povestite, propunându-ne un titlu pentru fiecare din cele zece bucăți care o compun. Introducerea versiunii românești amintește aceste titluri. Dar cititorul care le ia drept călăuză, pentru a pătrunde în miezul

acestui fruct rar, înțelege curând că ajutorul lor este insuficient. Ași spune chiar că înțelesul acestei poeme se ascunde cu atât mai adânc cu cât cititorul încearcă mai mult să-l rezolve într-o povestire. Atitudinea cea mai potrivită în fața lui „Anabasis” este mai degrabă o supremă libertate spirituală, împerechiată cu o mare tensiune intuitivă a lui. Pentru a nimeri această atitudine este nevoie de lecturi repetate și atente. Răsplata acestei hărnicii vine însă cu siguranță până la urmă. Starea de spirit cucerită în lectura lui „Anabasis” este aceea a unei mari bucurii.

Ași adăuga că „Anabasis” este o poemă mistică, dacă termenul n’ar chema obicinuit în mintea noastră reprezentarea relațiilor umanului cu Divinul. Aceste relații sunt absente din sfera de trăiri simbolice care compun acest poem. Relațiile cu Divinul presupun totdeauna depășirea și învingerea acestei lumi. Sufletul care se rostește în „Anabasis” este însă orientat către stăpânirea și cucerirea lumii. Mistica lui nu e religioasă, ci răsboinică. O mare lăcomie și voluptate a puterii îl inspiră: acel *libido dominandi*, pe care îi descrie și vestește biserica apuseană. Sufletul omului din „Anabasis” este al unui supra-om barbar, îndrăgostit și siluitor, îndrăgostit cu patimă de frumusețea pământului, a dobitoacelor și a mulțimilor omenești neștiute. Sufletul unui conducător de hoarde năvălitoare, a unui Attila și Gengis-Khan, răsfrânt prin prisma de evaluări a nietzscheanismului.

Lumea se desvăluie unui astfel de suflet sub două aspecte fundamentale. Cuceritorul întuește mai întâi lumea ca vastitate, ca nețârmurită întindere oferită nesațiului și nostalgiei lui. „Veșnicia care cască pe nisipurile” este numai una din imaginile pe care le întrebuițează poemul pentru a da expresie acestei intuiții. Dar cuceritorul întuește lumea și ca varietate. Năvala lui nestăpânită comprimă imaginea lumii într-o desfășurare furtunatică de înfățișări, din care nu apar decât coaja lor pitorească.” Ha! tot soțul de oameni în căile și felurile lor: muncători de gândaci și de harbuji; purtători de plasturi, de bogății; omul gliei și odrasla de boer, cel care înșeapă buboiul cu acul și cel care adună sarea din ghioluri; podarul, faurul; vânzătorii de zahăr, de scorțișoară, de cupe de băut de metal alb și de lămpi de corn; acel care hotărăște gliei felurile sale; și omul fără nici o meserie, omul cu șoim, omul cu flaut, omul cu albine”... S’ar spune o mulțime asiatică, un furnicar uman văzut din goana calului. Dar cititorul trebuie să străbată el singur întregul pasagiu.

În fața lumii imense și nelstovite, sufletul din „Anabasis” se simte sporit în conștiința singurătății lui. „Sin-

gurate l... Sotniî de stele trec la marginea lumii”. 1) O fatalitate adâncă domină pe cuceritorul nomad, izolându-l de lume și legându-l de arătările universului și de semnele lui. „Regii Confederați ai cerului duc răboiul deasupra coperișului meu și, stăpâni pe țării, acolo își așează tabăra. Să plec singur cu suflările nopții, printre Prinții pamfletari, printre căderile de Bielide l...” Ce aspră și desnădăjduită sensua-litate apoi în evocarea femeii, pradă cucerită de pofta Invingătorului! Ce sentiment al puterii des-lănțuite, dar care știe să se domine și limiteze, cititorind cetăți și prescriind legi. Astfel de notații se aglomerează în „Anabasis” cu o bogăție și într-o densitate, a căror interpretare ar cere nu o simplă notă, ci un studiu dezvoltat. „Anabasis” conține substanța spirituală a unei întregi epopei. „Anabasis” este chiar o epopee, privită însă dinlăuntru și concentrată într-o expresie de un neîntrecut sintetism.

Asupra stilului sintetic al lui „Anabasis” ar fi unele lucruri de spus. Caracterul esoteric al poemei provine desigur și din sintetismul ei. În această mândră compoziție sunt eliminate toate articulațiile comode și stereotipe ale gândirii. Totul este concentrat, redus la esențial și inteligența indeobște leneșă a cititorului este sollicitată la o vibrație frecventă. Atenția sporită în funcțiunea ei, este condusă astfel printr-o pădure de simboluri, într-o cercetare care urcă spre culmi. „Anabasis” nu este astfel o lectură pentru toată lumea, căci ea cere pentru a fi înțeleasă și iubită acea stare de pregătire lăuntrică, de purificare și pietate poetică în lipsa căroro marile opere ale literaturii nu ajung niciodată să ni se destăinuiască.

TUDOR VIANU

1) Să admirăm aci valoarea traducerii românești, Acolo unde textul francez scrisese „des compagnies d’etoiles passent au bord du monde”, tălmăcirea lui Ion Pillat îmbogățește textul, găsind expresia figurată „sotniî de stele”. „Sotnia” fiind o formație militară căzăcească, pasagiul sporește cu o nouă nuanță împrumutată sferei de reprezentări a năvălirilor. Și în această ocazie particulară, Ion Pillat și-a amintit de „Căntecele stepei”, unde la un moment dat ni se evoacă:

Sotniî sute’n vale
Voinicește cântă

Aceiași stilizare în sens rusesc, când expresia mai mult neutră „Tout puissant dans nos grands gouvernements militaires”, devine în traducerea românească „Atotputernici în marile noastre gubernii militare”. Astfel de îmbogățiri ale textului se mai pot semnala și în alte momente.

CRONICA LITERARĂ

DRAGOȘ PROTOPODESCU: IARMAROCUL METEHNELOR—MIHAIL SADOVEANU: UVAR

Rob al actualității, ale cărei semne trebuie să le deslușească în trecerea neconținută de oameni, idei și cărți — cronicarul literar e tulburat uneori de ispita unei evadări, apropiind peste veac fenomene cari par că își cer înșirarea pe un fir nedeslușit încă.

Fie simple coincidențe cari lămuresc, fie răbufniri neașteptate ale aceleiaș surse subterane — dovedirea acestor alăturări peste pragul vremii e însă dificilă și extrem de riscantă, tocmai fiindcă se arată atât de ispititoare și ușoară, la început. Căci, în dorința unei suprapunerii desăvârșite, simplificarea poate merge până la omiterea esențialului, accentuând până la hipertrofie detaliul care indică asemănarea. Înțelegerea e cu atât mai hazardată în literatura noastră, unde atâtea oscilații — indicând o așezare ce nu și-a găsit încă echilibrul — fac extrem de grea găsirea unei linii de evoluție.

Cu tot riscul ce implică, deci, o astfel de săritură peste decenii, cartea de schițe și nuvele a d-lui Dragoș Protopopescu, cu toate aspectele ei specifice — cu sprinteneala de argint viu a fanteziei, cu înregistrarea ageră a pitorescului, cu mișcarea abruptă a frazei chiar când e aglomerată, cu râsul ghiduş ce gâlgăie plin sau ascuns, cu tot cursul ei repede, ciar, fără adâncimi și bulboane cari să indice frământări interioare — poate fi integrată deplin în desfășurarea relativ bogată a unei tradiții de voie bună și istețime românească.

Dar dacă, prin această deosebită obicinuință și putere de sublimare în zâmbet a noroiului vieții — al cărei miracol ar fi să-l limităm injust, intitulând-o simplu „umor“ — cartea poate fi însemnată pe un grafic abundent în nume — începând cu amintirea unor fragmente de proză ale harnicului părinte al literaturii Eliade Rădulescu, și sfârșind cu „Hronicul“ d-lui Al. O. Teodoreanu — în schimb, prin tematica lui specială, prin psihologia de călător ce se simte acelaș și deopotrivă de bine sub farmecul evadării spre margini de pământ ca și în tihna bordeiului de pe meleagurile Dunării, scrisul de acum al d-lui Protopopescu se alătură nedezmănițit filonului ce răzbate în proza de drumeție, puțin cunoscută, a lui *Vasile Alecsandri*.

Apropiere ce poate fi sugestivă, de oarece nu prilejulește numai dibuirea unui fir ascuns, dar îngăduie și jalonarea unui drum parcurs în evoluția noastră literară și socială. În adevăr, prima nuvelă chiar, *Iarmarocul Metehnelor*, amintește *Balta Albă*, prin asemănarea temelor: apa făcătoare de minuni, cu împrejurimile copleșite de un vremelnice furnicar de lume, caracteristic până la stridentă prin ames-

tecul de primitivitate și occidentalism, ce ne întâmpărește frecvent.

Iată apoi pe *Vasile Porojan*, prieten al copilăriei poetului de odinioară, cum se arată prin vremi, din trecutul lui — luminat și trist, deopotrivă — de rob credincios și pitar fugarnic, căutând asemănare în amintirile autorului de azi despre *Alecsandru Banceagiu*, slugă în casa liniștită a primilor ani, asvârlit și el mai târziu de soartă într-o lume ce nu putea fi a lui.

Diferența de tehnică literară — de la notația rudimentară, nespeculată, totuși admirabilă în naivitatea ei, de odinioară, până la procesul actual de amplificare și adâncire, până la efortul de a căuta în mărunțișul faptelor un sens și o umbră care să depășească cotidianul — e apreciazabilă. Iar cele două lumi — de atunci și de acum — stau față în față, nelinchipuit de sugestiv, ca o estampă alături de un fragment de film. Echilibrat pe linia unor constante psihice cari se dovedesc astfel permanente, specifice, scrisul celor doi prozatori se diferențiază firesc, datorită procesului de rafinare impus inevitabil de cele câteva decenii de viață literară, cari li se interpun.

După această ancorare în trecut, să încercăm lămurirea deplină a prozei d-lui Protopopescu.

E în scrisul d-sale, în primul rând, o bucurie drăcească a fanteziei, care se cere fără frâu, fără control, care își impune dreptul de a transfigura totul, de a falsifica chiar, cu nesinchisirea copiilor cari visează și vreau să viseze mereu. Pentru această necesitate de a transfigura realitatea prin gând, ca printr-o altă lampă a lui Aladin, e semnificativ micul bibelou care e „*Mayd of Ceylon*“, ce ascunde, sub o cizelură nelipsită de oarecare prețiozitate, mărturisirea bucuriei de a fi găsit mecanismul năzdrăvan care să transforme arșarul în pom miraculos, portul în jucărie și servanta în „fata din Ceylon, fiică a lui Brama“.

Acest joc nestăpănit al imaginației animă peisajul exotic ca și pe cel antohton: „Între timp, apa Moldovei, înceată într'acolo, era o mână neagră care, la marginea orașului vechiu, la marginea nopții, spăla într-o doară periile scărmanate ale tufelor ce dădeau în primăvară. Dealurile, cu linii schingiuite de trăznet și de vremi și pe care depărtarea le alunga ca pe un fel de cumișenie a cerului, erau în încăperea ochiului meu, spinările unor mistreți ce fug de năpârleală“ (p. 51-52).

Inteligența în neastâmpăr amestecă ireal lucrurile și oamenii, după o logică, aș putea să zic, a neprevăzutului. Sub lumina lunară a acestui joc artistic

incizia psihologică nu se poate adânci mult, atât când sondează planuri largi, ca în atenta urmărirea a procesului de osmoză între cele două lumi antipodice ale lacului miraculos, cât și când observația se restrânge, ca de pildă în acel portret, Fraulein Aspesia -- apăsător cu un creion ce îngroașă enorm liniile ca să poată circula liber sucu gras al unei verve ce nu-și găsește expresia decât în apropierea superlativului -- sau în analiza unor simple stări psihice: „Auzeam sub zgârietura care sângea, Țesuturile venind unele către altele, întinzându-se, alipindu-se, troznind, crescând înde ele“ (pag 50).

Dar această strâmbare diabolică a liniilor, ca într-o oglindă concavă, departe de a-l speria ca pe nordici, îi incită voioșia care gâlgăie, alimentată de surse cari se vădesc adânci. Folclorul autohton își indică altoirea fecundă pe un temperament receptiv în acest sens. Amintesc arhaica pasișă, povestea lui Meremet-Pașa, și -- cu deosebire -- minunata istorie oltenească a lui Fane Tomoioagă, în care o fantezie de citadin incorrigibil se încrustează în expresie frustă, de o sănătate rurală.

„Vremea era bună. Un vânt mai mult dulce ciupea cu câte-o adiere aerul. Fane rămânea pe gânduri.

— Nu se strică ea vremea până mâne! Hii, boală! Până 'n napoi acasă, boii merg ca 'n palmă.

La întoarcere însă, trei stropi cad pe nasul lui Fană, — Drace! Ori e dela boi?“

Peisajul steril al vieții engleze, cu ipocrizia și meticulozitatea cunoscută, furnizează de asemeni material apreciabil. Cu toate intențiile de disciplinare într'un umor mai sec, apropiat de cel britanic, răsul robust izbucnește, frângând și topind materialul, până la a-l apropia de sunetul plin al acelei autohtone voioșii de care vorbeam și care rămâne semnul cel mai prețios al cărții.

* * *

O întâmplare neprevăzută în înțelesul ei, a făcut să am în gând ca -- alături de analiza acestei cărți de tinerețe sprintenă, care indică un efort de a primeni materialul și expresia, de a ține pas cu vremea -- să însemn convenitele rânduri și despre ultima povestire a d-lui M. Sadoveanu care se dovedește, dimpotrivă, din ce în ce mai anchilozat în clișeu și manieră, anacronic.

Încă de acum câțiva ani, constatam că d-l S. s'a coborât atât de mult în suflet și în timp, până la rădăcinile stejarului nostru etnic, s'a identificat atât de mult cu trecutul, ca și cu viața elementară a naturii, încât nu mai poate trăi *literar* în prezent. Pentru sensibilitatea primitivă a lirismului său, actualitatea e o rugină blestemată ce o alterează profund, din ce în ce mai incompatibilă, atât cu stilul cât și cu resursele sale temperamentale.

Conștient se pare de această insuficiență, d-l Sadoveanu s'a ferit de proba contrarie. Chiar când s'a

îndreptat către prezent, a ales înadins lumea cea mai primitivă ce poate exista azi.

Aminteam ca exemplu „Baltagul“. Însemnarea cărților date în ultimii ani -- „Măria Sa Puiul Pădurii“, „Baltagul“, dăunăzi „Nunta Domniței Ruxanda“, azi „Uvar“ -- indică o confirmare.

Cu acest din urmă volum însă, situația d-lui S. se agravează. Deoarece d-sa se trădează de două ori. Întâiu, încercând iarăși o apropiere de prezent, în al doilea rând, limitându-se doar la intenție, fără nici un efort de diferențiere, ca material uman și de expresie, față de creația anterioară.

Procedeeul de a căuta și azi sălbatici cu orice preț, se dovedește, chiar pentru inteligența primară a d-sale, insuficient pentru a salva și justifica o nouă carte, și atunci, părăsind prudența sa timorată, iese din bârlogul de unde era greu de scos cu sila. Evadarea e însă fatală căci desvăleşte iremediabil toată anchilozarea, sterilitatea, la care a ajuns -- evitând prezentul pentru a cărui înțelegere nu are destule resurse de inteligență și posibilități de analiză, suspendat deasupra trecutului pe care nu-l poate explora la infinit, deoarece îi lipsește cultura și documentarea istorică necesară.

În această ultimă carte, alături de personajul principal -- un sălbatic siberian -- d-l Sadoveanu cercă să creioneze o lume mai apropiată zilelor noastre. Mai mult încă, această dificilă îmbinare voințe să o facă pe un fir și anume -- temeritate puțin frecventă la d-sa -- pe un fir filosofic. Un fel de teorie a fatalismului -- sui generis -- care se rezumă la constatarea că între toate fenomenele e o legătură ascunsă și fiecărei mărunte întâmplări îi răspunde peste ani și depărtări un alt fapt, ca o finalitate.

Regret că nu pot reproduce acele câteva pagini (190-194), cuprinzând inenarabilă ei demonstrație, în care „chestia“ unei stânci lămurește „chestia cu Uvar“ care „e mult mai simplă și mai logică“. „Chestia“ e următoarea: Doi soți se ceartă din cauza intruziunii în viața lor a iacutului Uvar care, prin sălbăticia lui, amintește bărbatului că e rural ca suflet și origină iar doamnei, dimpotrivă, că e urbană și delicată; ei se împacă apoi, în urma găsirii unei cărți rusești, care închide istoria unui bunic al lui Uvar -- numit prin fatalitatea demonstrată mai sus tot Uvar -- ale cărui chinuri prin mlaștinile Siberiei au lecut pe domn de impulsul spre primitivitate iar pe soție de dorința unei libertăți fără ocrotire. Prin urmare, nimic nu e fără tâlc pe lumea asta: Uvar a venit pe meleagurile moldovene ca să împartă o familie, cartea bunicului său a sosit și ea mai târziu, la timpul ei, ca să o reintregească. Pentru evidențierea naivității cu care e ursită această țesătură, rog cititorul să cerceteze, în afară de cele amintite, paginile 50 și 246, unde d-l Sadoveanu rezolvă toată „chestia“ în -- total -- 23 de rânduri, simplu, ca oul lui Columb, ciocnind-o în cap. Acest joc psi-

hologic, care la urma urmei, disecat de un spirit fin, ar fi putut deveni interesant, e redus la schema expusă, printr'o penibilă lipsă de analiză și motivare.

Dar, în definitiv, d-l S. nu e făcut să filosofeze nici să se incurce în disecții, și, dacă o face, să i se ierte, fiindcă a călcat alături și noi trebuie să-i urmăm doar drumul pe care merge obicinuît. Inșă pe această cale bătută și lungă, repet, am impresia că d-l S. a ajuns într'o disperată stare de anemie artistică, trăind doar cu ultimele rămășițe din traista sa plină altădată.

În adevăr, o sumară analiză a personajilor cărții, ca și a artificilor de stil, va duce la concluzia inexistenței oricărui efort creator, totul fiind anihilat de utilizarea comodă a celor mai plate clișee. Iată personajile :

Soțul, profesorul universitar *Iacob Melinte*, rural sămănătorist, deci dezaxat; peste acest clișeu se suprapune altul, deastădată universal popularizat de filmele americane: savantul distrat ce își neglijează soția. Părinții lui: *baba Verona*, numește pe Ruși „Varvari“, ca în cronică, și când bate cineva la ușa monologhează astfel: „cere intrare pe lumea asta încă vre-un necăjit, neștiind de blăstămii omenirii în care trăim“. (p. 6); *dascălul Ion*, tipul atât de frecvent la d-l S. acum dascăl, altădată fântănar, zodier, jălbar, etc. cărturarul vechiu care se făleşte cu această știință, rarisimă pe vremuri, demonstrând la orice întâmplare că „în cărțile lui filosofești se spune despre asta și că el n'are nicio înțelegere“ (p. 14). Soția profesorului, *Eufrosina*, fiică de arendaș parvenit peste sărăcirea boerului, cucoană delicată, dând ceaiuri la cari soțul primitiv nu se simte bine. Prietenul *Rohalski*, se arată că e rus doar după faptul că se îmbată cu coniac și îl numește pe Melinte „Jacob Ioanovici“, atât.

Recunosc, înșirarea e cam plictisitoare, Nu sânt însă eu de vină. Nimeni n'ar putea anima — oricare i-ar fi efortul — aceste biete jucării, scoase din uz de atăta timp.

Rămâne să urmăm acum cu ce material de expresie a găsit de cuvânt d-l Sadoveanu să le dea viață. Înainte însă de această cernere mărunță a cuvântului e necesar să examinăm structura tehnică, particulară, a romanului, deoarece atât lexicul cât și stilul sânt aici, cu deosebire, în funcție de ea. Această construcție aparte e determinată la rândul ei de faptul că personajile trăesc pe planuri sociale și temporale diferite, cari se ating dar nu se amestecă. Linia unitară a povestirii — care urmărește paralel moldovenizarea iacutului Uvar și tribulațiile între ruralism și urbanism ale familiei Melinte — e frântă în două segmente prin introducerea istoriei lui Uvar cel bătrân, jurnal de drum al unui explorator primitiv prin sălbăticia Siberiei, cuprinzând aproape o treime a volumului. Accentul diferit pus asupra personajilor face ca și cele două segmente să se dife-

rențieze mult: la început, aplecare atentă peste viața părinților lui Melinte, mediu rural; la sfârșit, reconcilierea celor doi soți, psihologie urbană.

Departate de a se împleti în acțiune, ca de obicei, cele trei segmente de povestire se suprapun astfel static, diferențiate ca atmosferă și culoare. Fatal, realizarea lor încumba deci deosebiri lexică și de stil. În toată această interprimere dificilă însă, d-l S. se arată epuizat ca forță creatoare, repetându-și propriile formule, șterpelite candid din cărțile sale de altă dată. Spațiul nu-mi permite să fac o confruntare, pas de pas, cu celelalte opere; presupun însă această cunoștință a trecutului literar al d-lui Sadoveanu ca fiind generală și suficientă ca să faciliteze oricui recunoașterea clișeului, fără ca să fie necesară o demonstrație de texte.

Iată mediul rural: Eroii d-lui S. nu zic nicidecum „da“ sau „ba“ ci, arhaic; *Intr'adevăr, încuviință dascălul* (p. 25). *Are dreptate încuviință inginerul* (p. 80). Animalele nu merg încet ci „nu cu *prea mare grabă*“. Oamenii sânt *pletoși și răcnesc*, nu vorbesc; ei nu sânt dibaci în ceva ci, invariabil *se dovedesc meșteri* sau, precum în „Baltagul“ eroul cunoștea *taina laptelui acru și a brânzei* aici *peșcicul n'are pentru el nicio taină*, iar când vorbesc *își arată, nedesmințit, dinții, știrbi*, ca la dascălul Ion, *de fildes*, ca la Uvar. De altfel clișeul se arată multiplicat chiar în acelaș volum: *soare strălucit — lună strălucită* (p. 79 și 220), iată în fine ritualul complicat — cine nu l-ar recunoaște? — cu care beau rachiu toți eroii d-lui S.: „După ce închină, moș Cujbă îl asvârli ușurei și repede în fundul gurii și-l înghiți adânc, holbându-se deodată de plăcere. Tuși moale, se șterse la gură, clătina din cap, închinând numai un ochiu, dând astfel mare laudă bună-tății alcoolului“ (p. 85).

În jurnalul de călătorie al lui Uvar bunicul deși înfățișat convențional ca transpus din altă limbă, d-l Sadoveanu nu se poate desbăra de amintiri. Vântul bate *cumplit*, bețivii sânt *cumpliți*, *apele n'au samăn în bunătatea peștilor* bietul cărturar rus nu muncește ci se *nevoiește* și bănuie că-l *asteaptă năcazuri și trude ceeace s'a și adevărit*, descoperire *răutăți și ticăloșii*, etc. Acelaș apel la un material de care a arhiabuzat se vedește și în urmărirea firului intrigei citadine: Doamna Melinte recurge la o *investigație piezișe*, își privește soțul *cu agerime* și-i vorbește așa: „*Dar mă rog dumniiale doctore, ce este, ce s'a întâmplat?*“. Profesorul e și mai teribil în gânduri: „*îi văzu rochia de culoarea cafelei cu lapte și-i găci zalele și cătărămile de dedesupt, care-i țineau încordate toate rotunzimile. Mirosea plăcut, avea mânuțe fine și piciorușele cele mai mici din lume*“ (p. 218).

Dar e inutil să mai citez. Stângăcia acestor intenții de analiză psihologică e atât de vizibilă încât induioșează. E chinul mut al primitivului cu mâinile înlemnite de spaima lucrurilor fragile.

Acest cult monstruos al locului comun al clișeului brevetat, întunecă până și lumina rarelor peisagii — unde d-l S. isbutea să realizeze altădată armonii apreciable. Acum, soarele e numit „Zeul vieții“ iar zorile, *actul măreț al răsăritului*.

E de prisos o continuare. Inexistența efortului creator, recursul comod la materialul de expresie, ca și la cel de investigație socială, utilizat la maximum în operele trecutului, sânt. cred, evidente.

D-l Sadoveanu se plângea într'un recent interview,

că cineva îi ignoră, pe nedrept, activitatea de acum.

E o imprudență. Opinez umil că ar trebui să-i mulțumească. E singurul chip în care mai poate fi respectat.

Tare mi-e teamă însă că precauția ar fi inutilă. Cu sau fără ea, d-l Sadoveanu va fi discutat, cântărit, și nu spre fericirea domniei sale. Tăcerea nu poate ține mult, chiar când e bine organizată.

OVIDIU PAPADIMA

TUDOR VIANU: ARTA ACTORULUI.

„Academia de Studii Teatrale“ a Teatrului Național din București, înfăptuită spre a lărgi câmpul manifestării artistice a tinerelor elemente — și chiar a celor familiarizate puțin cu scena — a fost întâmpinată cu multe zâmbete și foarte multe ironii. Un singur lucru aș dori să amintesc. Această academie este menită culturii generale a tânărului actor. De această cultură generală, bineînțeles accentuată asupra specialității sale, se resimte nu numai actorul, ci, mergând mai departe, întregul domeniu al artelor. În plastica noastră, se pot cita oricând lipsurile prea suficientei mărginiri intelectuale. Tineri cari s'ar fi putut afirma, după primele avânturi, când n'au regresat, au rămas pe loc tocmai datorită *inculturii*. Pentru sensibilitatea artistului, dorința de a cunoaște este un stimulent, excluzând cazurile izolate când se obține o lipsensibilizare prin hașiș. Mai mult, actorului prin conținutul contact cu publicul, i se cere să îmbrace jocul său într'o formă mereu nouă, alfel căderea în banala repetiție aducându-i o demonetizare neîntârziată.

Lucrarea d-lui Tudor Vianu — lucrare ce cuprinde seria conferințelor ținute la „Academia de Studii Teatrale“ — vine să lămurească tânărului actor tocmai estetica artei sale. D. Vianu, un subtil estetician, tratează această delicată problemă cu o competență desăvârșită. În cele ce urmează, voi reda cât mai aproape de text ideile călăuzitoare ale d-lui Vianu.

În viața noastră de toate zilele, încercăm să ieșim din obișnuitul în care ne întemnițează preocupările noastre, căutând să dăm un colorit de poezie unui gest, unui cuvânt al nostru. Iar, uneori, vrem să ne apropiem atitudinii existente în afara individualității noastre, călcând modul de exteriorizare al unor persoane cari pentru noi prezintă o autoritate. De încercarea aceasta de evadare din comun, ar trebui legată arta actorului, care prin tendința de a părăsi individualitatea proprie „întră în forma unor individualități străine“. În alegerea unei măști prin care actorul își eliberează individualitatea proprie — individualitate în care cei doi termeni, sentiment și cuprins intelectual stau într'o strânsă legătură — sentimentul nu suferă o modificare „până în ultima

adâncime“. În conturarea unui rol o însușire esențială este mobilitatea fizică, care-i ajută actorului să treacă cu ușurință peste orice deprindere și să o substituiească cu alta adecuată personajului pe care îl desemnează. Este acea suplețe de expresivitate a mimicii actorului, care se comunică și-ți face acceptabilă chiar o piesă ce se joacă într'o limbă ce nu o înțelegi.

Se pune întrebarea ce relație există între creația literară dramatică și arta actorului. De sigur nu este o relație ca între model și copia sa. Spre deosebire de vechile concepții, actorul nu se mărginește la o simplă transpunere a operei poetice ci alături acesteia creația sa, transformând momentele dramatice „într'o acțiune vie în care toate elementele epice și lirice sunt topite în prezentul nemijlocit“. Se introduce astfel, între creația literară și realizarea ei scenică, o diferență care ne dovedește că jocul actorului nu este numai o tehnică reproductivă, ci are un caracter evident creator. Există o autonomie relativă între dramă și jocul actorului — joc care găsindu-și izvorul în creația poetică, aceasta din urmă e nevoită uneori să sufere unele modificări spre a fi realizată scenic. Și această interdependență ne arată că actorul nu este un simplu element reproductiv.

Teatrul modern a îndepărtat acea formă liberă a „Comediei dell'arte“ și „Stegreifspiel-ului“, în care improvizația actorului juca un mare rol, subordonând arta actricească textului dramatic, nu însă nimicindu-i artistului independența creatoare. Fără intermediul actorului drama ar rămâne „caducă“. Căci, prin jocul lor, actorii transformă toate elementele dramei în „prezentul direct și nemijlocit“, eliminând acea palidă reprezentare care-ți rămâne dintr'o simplă citire a scenelor. Artistul cheamă la o viață intensă și profundă acțiunea închipuită de poet, provocând, dacă vrei, o „prelungire și culminare“ a operei literare.

În construcția unui rol, actorul ne poate arăta intru cât a pătruns masca celui pe care îl reprezintă, prin mimica, vorba și atitudinea sa — elemente ale jocului cari trebuiesc să se manifeste într'o coherență cât mai perfectă. Această pătrundere a unui caracter este însă „colorată sentimental“? R. D.

Sainte-Albine susținea că o creație actoricească nu poate reuși decât atunci când actorul ascunde în sufletul lui emotivitatea corespunzătoare eroului realizat. Ca o reacțiune împotriva acestui fel de a vedea, se opun părerile lui Riccoboni și Diderot. Acesta din urmă neagă influența sentimentului în jocul artistului, altfel urmând ca actorul să cadă în greșeala repetiției, epuizându-se cu o a doua reprezentație. Caracteristica jocului trebuie să fie o atitudine reflexivă și nu impulsivă, actorul dacă a înțeles momentele dramatice mărginându-se să trăiască realizarea lor scenică în deplină luciditate. Numai așa poate fi mereu nou și bogat la interpretarea rolurilor. Numai așa actorul se poate debarasa de diformitățile realității și să rămâie elegant și pitoresc în expresivitatea sa, totdeodată ferindu-se de acea „standardizare” în alegerea rolurilor apropiate numai sentimentalității sale. Referindu-se la Lessing, care aduce o concepție intermediară vederilor lui Sainte-Albine și Diderot, d. Vianu spune: „Artă a succesivului, întocmai ca poesia, jocul actorului poate înfățișa pasiunea, dar în același timp artă simultană prin atitudinile ei plastice, ea trebuie să asculte de legea unei frumuseți calme deopotrivă cu aceea care inspiră impunătoarele modele ale statuariei antice”.

Sentimentul, în rolul artistului, nu trebuie să își aibă sursa în suflet, ci provocat prin imitarea sem-

nelor exterioare, a unei pasiuni de ex., să ajungă în cele din urmă să fie dominat de ea. După Kjerbüll Petersen, în etapele succesive a unui proces de creație, numai prima etapă, aceea a asimilării emoționale a rolului, este acaparată de sentiment, pe când restul etapelor, până la reprezentarea în public, sunt supuse inteligenței critice și lucidității actorului. În jocul său, actorul efectuează atitudini sentimentale.

Jocul actorului trebuie să rămâie încadrat unității scenice, excluzând acea virtuozitate ce se înrădăcinează în „Comedia dell'arte” și teatrul clasic. Tipizarea, standardizarea nu aduce decât o rigiditate supărătoare manifestării ansamblului scenic și poate fi asimilată unei automatizării, unei lipse de talent. Repertoriul modern, este adevărat, se pretează mai puțin virtuozității, caracteristica acestuia fiind realizări de eroi cu o complexitate interioară mai mare și mai variată. Tiparul fix, specialitate a vechiului teatru, odată înlăturat, s'a putut obține aceea atmosferă a dramei în care dacă fiecare forță poate să-și deseneze importanța, rămâne totuși înlănțuită întregului sub autoritatea regisorului care deține astăzi nețăgăduitul rol al armonizării, al unificării spectacolului.

Studul d-lui T. Vianu, de o claritate remarcabilă, aduce o reală contribuție înțelegerii estetice actorului.

EM. D. BOROIANU

C R O N I C A M Ă R U N T Ă

TIMP ȘI RELATIVISM. Problematika atât de complexă a relativismului nu poate fi clarificată prin remarcarea exclusivă a unei surse din care a derivat perspectiva relativistă a vieții. Pentru o înțelegere integrală a acesteia ar trebui considerațiuni istorice ample, în cari s'ar arăta în ce moment din viața unei culturi apare relativismul și dacă acesta rezistă unei discuțiuni de natură principială. Ceeace vrem să remarcăm aici privește relația strânsă dintre un sentiment specific al timpului și relativismul.

Există oameni, încadrați într'o anumită epocă istorică, pentru cari succesiunea temporală se reduce la o trăire liniștită și echilibrată a clipelor. Viețuirea aceasta nu crează o discontinuitate între clipe, ci le soarbe în ele înșile, în posibilitățile lor proprii și în conștinuturile lor interioare, fără o raportare continuă a uneia la cealaltă. Eliminarea relației nu se întâmplă în mod conștient, printr'un efort voluntar, ci rezultă dintr'o imposibilitate organică de a transcende asimilarea imanentă în temporal. Epocile clasice ale umanității au cunoscut această viețuire liniștită și echilibrată a timpului într'o măsură inegalabilă. Dar nu numai epocile de stil clasic, ci toate epocile creatoare din istorie au avut un sentiment pozitiv al timpului în care clipa, pentru a întrebuița formularea atât de profundă și de sugestivă a lui Sören

Kierkegaard, devine un reflex al eternității. Conștința că devenirea temporală are un caracter de imbo-gățire pentru subiectivitate, că succesiunea reprezentată o însumare, iar transformarea o totalizare, este atât de puternică în omul din aurora sau efflorescența culturilor, încât o problematikă specială și chinuitoare a timpului nu poate exista pentru el. Este absolut imposibil să ne închipuim în epoca omerică, în gotică sau în renaștere, un sentiment unanim al demonismului temporal, al chinului devenirii și al fatalității distrugerii. În toate epocile creatoare ale umanității, omul a simțit *prezentul* într'o anume consistență, ca un moment hotărâtor, care dacă intra în dinamismul temporal nu-și anula ființa lui în vârtejul demonic al acestui dinamism. Impăcarea cu timpul este o împăcare cu lumea, căci este imposibil a găsi un echilibru în lupta cu timpul, în antagonismul dramatic care face din om o ființă pe care atât trecutul, cât și prezentul sau viitorul, nu-l pot satisface.

Când se manifestă dezintegrarea din asimilarea în timp? Istoricește fenomenul este observabil în perioadele de decadență, când în locul oricărei naivități sau spontaneității creatoare apare înțelegerea sau se intensifică procesul de conștință până la deslăpire de organic.

Omul conștient, în care dualismul viață și conștință s'a rezolvat cu primatul ultimei, are o pers-

pectivă a înfinității temporale, nu întrucât aceasta ar fi eternitate fixă, ci întrucât este constituită dintr-o progresiune fără limită. Într-o astfel de perspectivă insuficiența iremediabilă a tuturor conținuturilor de viață este evidentă. Conștiința paroxistică a timpului la omul de azi distruge orice consistență a unui conținut de viață, fiindcă raportarea continuă la altele revelează insignifianța, insuficiența și limitarea conținutului respectiv ca și a acelora cu care este pus în relație. Dacă altădată procesul temporal revela o îmbogățire, astăzi el este interpretat în semnificația lui pur dramatică. Pentru noi oameni ai unei culturi care apune nu ne mai putem bucura de clipă? Sau pentru ce *dorim* să ne bucurăm de clipă, dar nu putem? Fiindcă ne e frică de clipa care urmează. Bucuria noastră este o bucurie de agonie, când obsesiunea ireparabilului crează o falsă voluptate tremurândă în sorbirea momentelor numărate. Este foarte just că astfel de experiențe au fost făcute și altădată, dar de puțini, de câțiva torturați și chinuți, deoarece există o dramă a individului a cărei semnificație se situează dincolo de planul istoriei.

Relativismul contemporan este inconceptibil fără sentimentul demonic și dramatic al timpului de care vorbeam. Hipertrofierea sentimentului temporal a revelat ceace este neant în devenire și distruge în proces. A fi relativist înseamnă a te situa dincolo de orice conținuturi de viață, a nu te putea atașa organic și naiv de nici unul.

În epocile naive, clasice și creatoare, orice conținut își are o semnificație în el însuși, el fiind trăit și considerat ca expresie a eternității. Pentru relativist eternitatea în această accepție nu mai există, substituindu-i-se procesul temporal ca o progresivitate înfinită. Întreg istorismul modern își are o sursă esențială în dezvoltarea excesivă a simțului temporal în omul modern. Pasiunea pentru istorie în cea mai generală accepție își are substratul în necesitatea modernului de a temporaliza, de a privi lumea subț unghiul succesiunii și al devenirii. Noi cei de astăzi suportăm tragedia temporalismului modern, ne mai rămânându-ne altceva de făcut decât să îndurăm ca eroism un desnodământ fatal. Că metafizica iraționalistă este singura care trage ultimele consecințe ale acestor idei, este evident. Ea constituie numai aparent o salvare. Sunt unii, însă cari trag ultimele consecințe și cari n'au nevoie de salvare.

FERDINAND BRUCKNER. Succesul extraordinar pe care l-a avut opera dramatică a lui Bruckner nu-și găsește o justificare într-o tehnică revoluționară, ci în spiritul și atmosfera ei atât de caracteristice și de revelatoare pentru timpul nostru. Mă refer aici aproape numai la drama lui „Die Krankheit der Jugend“, unde spiritul tinereții moderne, dezabuzată, chinută și perversă, își găsește o expresie plină de un încordat dramatism. Ceeace reprezintă filosofia lui Martin Heidegger, cu revelațiile ei asupra nean-

tului și asupra morții, în planul metafizic, cu numai puțină încordare și intensitate, în planul vizunii dramatice, reprezintă Ferdinand Bruckner. Pentru ce la Paris succesul lui a fost mult mai redus decât cel din Germania? Explicația este foarte ușoară pentru acela care își dă seama de atmosfera de inactualitate scandaloasă din Franța, de echilibrul rezultat din anchilozare și din incapacitatea de a prinde sensul problemelor actuale. Comparată cu tinerețea germană, cea franceză este lipsită de complex de neliniște, de efervescentă și de disperare. Urăsc atmosfera din Franța, din cauza satisfacției, echilibrului și sclerozei, cari o înactualizează până la perimare. Ce poate să înțeleagă un francez, ce poate asimila el din zvârcolirile unei tinereți imorale din disperare, iar nu din estetism (cum e cazul imoralismului francez), perverse din suferință, iar nu din plictiseală?

Trebuie remarcat ca un fapt categoric că tinerețea germană n'a ajuns la iraționalism, disperare, decadență, tragedie și halucinație, în urma unor experiențe de esteți, cari epuizând posibilitățile vieții prezentate atitudinii lor spectaculare, ar fi recurs la perversiuni ca la un derivativ, ci o experiență dureroasă i-a dus la limitele rezistenței, unde drumurile normale nu mai au ce căuta

Bruckner a revelat ceace este putred în această generație, disprețul pentru viață, imposibilitatea de a fi fericiți, insatisfacția, etc., nu fără a pune un accent aprobativ. Pesimismul lui este distrugător și lasă un vid pe care nu-l pot suporta decât halucinații și iremediabilii desnădejdi. Ironia, atât de pronunțată (în special în drama Elisabeta, regina Angliei) nu are la el nimic din ușurința și spontaneitatea ironiei de salon, răsărită doar din satisfacțiile unei inteligențe suficiente sau dintr'un joc inutil și gratuit, ci din disprețul pentru contradicțiile vieții. Este un zâmbet amar care anulează orice plăcere naivă sau abandonare spontană. Comparația cu Frank Wedekind se impune. Acesta adusese acum câteva decenii o atmosferă plină de tensiune, în care exagerarea atingea grotescul Pe când la Wedekind sursa tragicului era numai sexualitatea, la Bruckner ea își găsește o sursă mai adâncă într'un sentiment de viață. Amândoi au găsit, însă, o expresie extremă și paroxistică a incertitudinii epocii.

Există și alt element care împrumută un caracter de actualitate vădită operii lui Bruckner. Mă refer la tipul de femeie, pe care ni-l prezintă în „Die Krankheit der Jugend“, acel tip paradoxal, chinuit, lipsit de naivitate, pervers, în fine, femeia modernă compect dezorientată, care intrată în cultură nu se mai poate descurca, deoarece a fost prinsă într'un element eterogen, încât se poate afirma fără nicio exagerare că dacă bărbatul trăește o criză epocală femeia trăește o *criză de sex*, fiind pusă în fața alternativei de a trăi sau de a muri, în cazul când se va mai aventura prin cultură.

EMIL CIORAN

RECTIFICARE. — „Gândirea“ apare 10 numere pe an. Numărul trecut a fost numerotat din eroare 9—11. În realitate, era 7—9, acesta fiind al 10-lea, ultimul din acest an.